

**„FATTA L’ITALIA, FATTI ANCHE GLI ITALIANI?” - AZ IRODALOM
VÁLASZAI OLASZORSZÁG EGYESÍTÉSÉTŐL NAPJAINKIG**

Humán Szekció

jelige: Hagymáskenyér157

lezárás dátuma: 2023.01.10.

TARTALOM

Bevezető	2
1. A szerzőkről és a regényekről röviden	6
2. A lelkesedéstől a csalódásig	12
2.1. Az északiak ígéretei: valós cél vagy üres frázis?.....	12
2.2. Az okok.....	20
2.2.1. Szicília helyzete	20
2.2.2. Sztereotípiák	23
2.2.3. A politika "gioco di promesse"	24
2.3. Megoldás?.....	26
2.3.1. Elnyomott déliek.....	26
2.3.2. Tudatlanság.....	30
Összegzés.....	34
Rövidítések	36
Bibliográfia	37

BEVEZETŐ*

A *Risorgimento* korszakát hagyományosan 1815-től 1861-ig szokás datálni. Vagyis az egyesülés előtti Olaszország történetét a bécsi kongresszus¹ által 1815-ben létrehozott államszervezéssel kell kezdeni és az egységes állam 1861-es létrejöttével lezárni.² A bécsi kongresszus által előidézett politikai pluralizmus egyértelmű különbséget eredményezett a félsziget államai között, amelyek önállóan alakították ki politikai szervezeti felépítésüket, államberendezkedésüket. Az Apennini-félszigeten mindössze kettő, északon a Szárd Királyság (Savoya-dinasztia) és délen a Kettős Szicíliai Királyság (Bourbon-dinasztia) állama volt autonóm, amelyek nemcsak földrajzi adottságaik miatt különböztek egymástól, de az eltérő nemzetközi kapcsolatrendszerük miatt is.³ A jelen dolgozat szempontjából azonban inkább az ún. déli kérdés a mérvadó, amelyet évszázadok óta Szicília Itália északi régióihoz viszonyított társadalmi és gazdasági elmaradottsága határoz meg.

Az egységes állam megteremtése nem szerepelt az olasz uralkodó osztályok tervei között a 19. század első évtizedeiben,⁴ sőt a néptömegek bármilyen kezdeményező mozgalmával szemben a szicíliai politikai elit mindig is nyíltan kifejezte a folyamatokhoz való konzervatív hozzáállását.⁵ Azok között, akik a félsziget országainak egyetlen államban való egyesítését tűzték ki célul, nagyon kevesen voltak tisztában Dél-Itália helyzetével és a déli emberek rossz életkörülményeivel. Azt sem vették figyelembe, hogy Szardínián a 150 éves piemonti kormányzás ellenére még rosszabb állapotok uralkodtak, mint Szicíliában. Természetesnek vették, hogy az egyesített Olaszország liberális és felvilágosult kormánya automatikusan javítani fog a teljes félsziget helyzetén. Dél-Itália esetében a fő kérdés a vidék állapota, a parasztok helyzete volt: a földtulajdonok nagy része latifundiumként a lakosság szűk rétegét képező birtokosok kezében volt. Ez a földbirtokosok privilegizált helyzetükkel való visszaélését, a parasztok számára kedvezőtlen munkaügyi viszonyokat, illetve azok tudatlanságban és nyomorban rekedését eredményezte. Másrészt a kispolgárság egy részének, a parasztoknak, a munkásoknak és a kézműveseknek nem volt lehetőségük arra, hogy politikai kérdésekben a hangjukat hallassák.⁶ S mivel az (Olasz Királyság sikeres működése

* ÚNKP-22-2-Felsőoktatási Mesterképzés Hallgatói Kutatói Ösztöndíj támogatással.

¹ Az 1814-1815-ben Bécsben megtartott nemzetközi kongresszussal kapcsolatban vö. PETE 2018, 85-87.

² SCIROCCO 1990, 8-9.

³ A két független királyság mellett Itáliában a másik sajátos helyzetet a Pápai állam, majd az olasz egység létrejöttkor maga a vallás kérdése képviselte. Az egységes Olaszország elválaszthatatlanul kapcsolódik a szekularizáció irányába mutató tendenciától, mely az egyház világi hatalmának megszűnésével 1870-ben teljessé vált ki. (VILLARI 2013, 8.)

⁴ SCIROCCO 1990, 7.

⁵ COSTANZA 1960, 653.

⁶ VILLARI 2013, 268.

szempontjából elengedhetetlen) ipari kapitalizmus fejlődéséhez nélkülözhetetlen angol és francia liberális-parlamentáris modelltől a Kettős Szicíliai Királyság politikai és társadalmi rendszere meglehetősen távol állt, az egyesítésre irányuló törekvések nem kapcsolódtak az ország valós társadalmi és gazdasági viszonyaihoz:⁷ a *Risorgimento* elsősorban eszmék politikai kreálmánya volt, amely gyakran elszakadt a hétköznapi emberek mindennapi szükségleteitől és jogaitól.⁸ Itáliában áthidalhatatlan regionális különbségek uralkodtak: mindenhol felkelések, lázadások törtek ki és az ellenségeskedésből egyik társadalmi osztály sem maradt ki. Végül azonban 1861-ben Cavour és az északi politikai elit diplomáciai trükkjeinek, a Szárd Királyság hadseregének és Garibaldi vörösingeseinek hála megszületett egységes olasz nemzetállam az Olasz Királyság.⁹

Olaszország egyesítésének hagyományos történelmi értelmezésében az erős északi propagandának köszönhetően a piemontiak az embertelen körülmények között élő tanulatlan délieket megmentő hősök képében tündökölnek: elhozták délre a gazdasági fejlődést és megszabadították őket a feudális társadalom jelentette béklyótól. Ezzel ellentétben a délpárti történetírók gyakran elfogultan az egyesítés kizsákmányolt áldozataként állítják be a délieket. A *risorgimentós* folyamatok történelmi újraértelmezését és az olasz nemzettől független déli identitás kialakítását szorgalmazó *neobourbon* irányzat képviselőinek munkáiból az derül ki, hogy a déli területek egyetértése nélkül ment végbe Itália egyesítése: az észak-itáliaiak domináns, elnyomó alakja és egy kisemmizett Dél képe jelenik meg. Az 1990-es években született *neobourbon* mozgalom nosztalgiával tekint a Bourbon-dinasztia uralta, független Kettős Szicíliai Királyságra.¹⁰

Ebből a gondolatból – vagyis a déli elnyomottak és északi elnyomók ellentétéből – kiindulva jelen kutatásom során az olasz egyesítéshez fűzött, de végül valóra nem váltott remények, a csalódás témáját tárgyalva próbálom meg az irodalmi műveken keresztül megvizsgálni a jelenséget. Mindezt a következő munkák elemzésével kívánom megvalósítani: Giovanni Verga (1840-1922): *I Malavoglia* (1881); Matilde Serao (1856-1927): *La conquista di Roma* (1885); Federico De Roberto (1861-1927): *I Viceré* (1894); Luigi Pirandello (1867-1936): *I vecchi e i giovani* (1913); Francesco Jovine (1902-1950): *Signora Ava* (1942); Giuseppe Tomasi Di Lampedusa (1896-1957): *Il Gattopardo* (1958); Anna Banti (1895-1985): *Noi credevamo* (1967); Simonetta Agnello Hornby (1945-): *La zia marchesa* (2004).

⁷ Uo, 102.

⁸ Uo, 162.

⁹ Uo, 13.

¹⁰ BARBERO 2021

Nyilvánvalóan e szövegtörzshalmaz terjedelme miatt különösen fontos a vizsgálati módszer körülbtekintő megválasztása. Elemzésem középpontjába így került a *Risorgimento* déli visszhangjának vizsgálata, vagyis az egyes művek átfogó elemzése helyett a regényekből a *Risorgimento*val a Dél szempontjából foglalkozó részleteket ragadom ki és elemzem.

Bár az értelmezés tárgyát alkotó irodalmi művek alapvetően fikcióra épülnek, az ábrázolni kívánt valóság történelmi szempontból a realitás talaján marad. Ide tartoznak a kezdeti ígéretekre és reményekre, a déli szemszöghől többnyire sikertelennek bizonyuló egyesítő törekvésekre, a szicíliai parasztok helyzetére és az olaszok megosztottságára reflektáló részletek, amelyekből a munkám során tematikusan vizsgálható egységeket alkottam. A dolgozatomban kizárólag az egyes szempontokhoz kapcsolódó szövegrészekkel foglalkozom, az értelmezés tárgyát alkotó téma feldolgozása szempontjából releváns szöveghelyeket a függelékben tematikusan rendezve mutatom be.

A kutatásom tárgyát alkotó művek közül a hagyományosan *antirisorgimentós* irodalomhoz köthető alkotások között tartják számon Verga, De Roberto, Pirandello és Tomasi di Lampedusa regényeit. Jovine *Signora Avája* ugyanazt a korszakot mutatja be, viszont az *I Malavogliá*hoz hasonlóan a déli közemberek szemszöghől láttatja a helyzetet, míg a többi regény az arisztokraták szemszöghől ábrázolja az eseményeket. Serao, Banti és Agnello Hornby bár neves olasz írók, a kutatásomhoz kiválasztott műveik nem igazán ismertek: vagy azért, mert nem tartoznak a szerzők híresebb művei közé (ld. Serao és Banti), vagy mert kortárs szerző lévén még nem képezi az irodalmi kánon részét (ld. Agnello Hornby). Ezek után nem meglepő, hogy a velük foglalkozó tudományos munkák is csekély számban lelhetők fel. Mindezek ellenére úgy vélem, az egységes Olaszország irodalmi reprezentációjának vizsgálatához termékeny táptalajt biztosítanak.

Az elemzésem munkahipotézise a következő feltevés: az irodalmi fikció nemcsak kortól és műfajtól függetlenül képes egy közösség által megélt történelmi *trauma*¹¹ megfogalmazására, de talán a történelemtudománynál még alkalmasabb is rá. Míg a történelem az események egymásutánját, a politikai eszmék váltakozását, a múltat tudományos objektivitással képes leírni, addig az irodalom a korhűségre törekvő, de fiktív elemek segítségével az emberi tényezőt is képes hozzáadni. Tehát az irodalmi művek illusztrálják a korszellemet, és a kollektív csalódás okainak láttelejét nyújtják. Meggyőződéseim, hogy a *Risorgimento* keretében végbemenő egyesítéshez fűzött és valóra nem vált remények okozta csalódás a társadalom széles köreiben valóban egy hosszú távon ható közösségi trauma volt. Ezt támasztja alá, hogy az olasz egység

¹¹ Valójában érzelmi krízisről van szó.

kritikája minden vizsgált műben megjelenik, sőt a mai Olaszország társadalmi feszültségeinek egy része is ebből a traumából táplálkozik.

Ismereteim szerint eddig még nem született olyan elemző munka, amely az olasz egyesítés utáni csalódás és a déli kérdés kapcsán a felsorolt műveket téma- és problémaszpecifikus módon közelítette volna meg. Az irodalomkritika általában vagy az egyes művek komplex elemzésére, vagy a szerzői életrajzok kapcsán a művek rövid tartalmi bemutatására szorítkoznak. A kutatásom újdonsága az *antirisorgimentós* irodalom történelmi trauma ábrázolásának tematikus és komparatív elemzése.

1. A SZERZŐKRŐL ÉS A REGÉNYEKRŐL RÖVIDEN

A kutatásom vizsgálati korpuszát alkotó művek szerzői mind dél-olasz származásúak és erős szálakkal kötődnek szülőhazájukhoz, Szicíliához. Mind a nyolc regény történelmi ambientációja a *Risorgimento* korára vagy az egyesített Olaszország első pár évtizedére tehető. A szerzői intenciók és műfaj tekintetében bizonyos változatosságot találunk: vannak verista, klasszikus és kortárs történelmi regények, sőt, Luigi Pirandello esetében a humorizmus jegyei is megjelennek. Ugyanakkor épp a műfaj, az üzenet közvetítéséhez használt irodalmi eszközök és a stílusjegyek ezek azok a különbségek, amelyek meghatározzák, a kor mely jellegzetességeit domborítja ki az adott író: elsőként azokat mutatom be, akiknek a jelen dolgozathoz kiválasztott regényei a verizmus jegyeit viselik magukon.

Giovanni Verga *I Malavoglia* (1881)¹² c. műve 1863-'65-ben¹³ játszódik Aci Trezzában, tehát a cselekmény időben közel van a regény megszületésének évéhez. A mű¹⁴ a Malavoglia család sanyarú sorsán keresztül láttatja az egyszerű, iskolázatlan déli halászok nyomorát, gazdagság iránti vágyát. Megfigyelhető, hogy a saját sorsuk reménytelenségével való szembesülés irányítja a szereplők cselekedeteit: a társadalmi hierarchia legalján a túlélésért küzdenek.¹⁵ Padron 'Ntoni a család feje és irányítója biztosítja az egységet. A történet kezdete után nem sokkal katasztrófák egész sorozata sújtja a Malavogliákat. A legfontosabb momentum, amikor rossz időszak köszönt a halászokra: alig fognak valamit, így Padron 'Ntoni Zio Crocefissótól felvett hitelből farkasbabot vásárol, megrakja vele Provvidenza nevű halászbarkáját és Bastianazzót, a leendő családfőt megbízza a rakomány célba juttatásával. Ám az út során a Provvidenza hajótörést szenved, Bastianazzo pedig vízbe fúl. A hatalmas adósság miatt a család pénzügyileg végleg tönkremegy, a házukat is elvesztik. A további sorscsapások

¹² Verga eredetileg egy, tengerészekről szóló, *Padron 'Ntoni* című karcolat megírását tervezte. A *Padron 'Ntoni* kiadását 1874-ben kérte a Treves kiadónál. A következő év szeptemberében azonban nekilátott az átdolgozásnak. A munkával 1878 februárjában készült el, ám a szöveg ekkor már több mint háromszáz kézzel írott oldalból állt, ami túl sok volt ahhoz, hogy egy folyóiratban publikálni lehessen. Az eredménnyel Verga továbbra sem volt megelégedve, így folytatta az átdolgozást. A korábban elkészített szövegnek csak a központi részét, a kézirat 46-tól 124-ig terjedő oldalait emelte át az új regénybe (a végleges mű 6-11. fejezetei). Az ekkor már új címét viselő *I Malavoglia* regényen még két évig dolgozott az író a *Vita dei campi* (1880) elbeszélés-gyűjteményének szerkesztésével egyidejűleg, amelyben a regényben is megfigyelhető elbeszéléstechnikáit kísérletezte ki. Az *I Malavoglia* (1881) c. regény végleges változatát 1881 elején publikálta a Treves kiadó. (MARTINELLI és Tsi 1992, 1290-1291.)

¹³ MARTINELLI és Tsi 1992, 1293.

¹⁴ Giovanni Verga *Libertà* (1883) c. novellája szintén a *Risorgimento* eszméjének visszasságát, az egyesítés sikertelenségét láttatja ugyanazt, de ezúttal az olasz egyesítés folyamatának más szeletét mutatva be: egy forradalmi jelenetet láthatunk, amelyben a különböző néprétegek egymásnak esve embertelen dolgokat művelnek. (LÀ).

¹⁵ IM, 4-5.

miatt szétesik a család, így a mű végén Alessiónak hiába sikerül visszavásárolni a házat, a tragikus események előtti összetartást nem tudja visszaállítani.

Matilde Serao¹⁶ *La conquista di Roma* (1885) c. történelmi regényében a polgári társadalom szenvedélyeit és ambícióit ábrázolja tárgyilagos távolságtartással, miközben bemutatja a *Risorgimento*hoz kapcsolódó kiábrándultság első jeleit. A csalódás megtestesítője maga a főszereplő, akin keresztül a politika jellemdeformáló hatását láttatja az író. Jól megfigyelhető a frissen egyesített államban a kezdetektől jelenlévő széthúzásra és a déli területek nyomorára való írói reflexió is. A mű Rómában töltött rövid időszakát meséli el Francesco Sangiorgio basilicatai frissen megválasztott parlamenti képviselő életének, aki ambiciózusan és optimizmussal tekint előre álló politikai karrierjére: naiv célja az öntörvényű város *meghódítása* még kollégája, Tullio Giustini figyelmeztetése ellenére is¹⁷. Sangiorgio kiállva szülőföldje, a sanyarú sorsú déliek mellett egyre népszerűbbé válik a parlamenti felszólalásaival. Úgy tűnik, valóban ő az, aki képes Rómát meghódítani: csak a politikának szenteli magát és a nők sem vonják el a figyelmét. Ám miután beleszeret az új belügyminiszter, don Silvio Vargas feleségébe, a viszonzatlan szerelem megváltoztatja a férfi jellemét: elfelejtkezik ambiciózus céljairól, elhanyagolja a munkáját. Végül Vargas felkeresi és felesége nevében arra kéri, többé ne találkozzanak: örökre hagyja el Rómát.¹⁸ Ekkorra már Sangiorgio eladósodott és politikai karrierje kettétört. Lemond képviselői tisztségéről és reményvesztetten hazatér Basilicatába: Róma meghódítására tett kísérlete sikertelen volt. A történetből kiolvasható Serao kemény bírálata a római elit erkölcsi lecsúszását: az újságírók a parlamenti beszédek előtt megírják a véleményüket, az állam működésének legfontosabb pillérét jelentő (*unalmas*) gazdasági kérdések megtárgyalásakor a képviselők vagy nem szólalnak fel vagy meg sem jelennek az ülésen.

Luigi Pirandello¹⁹ *I vecchi e i giovani* (1913) regényében szintén a közelmúlt eseményei kerülnek feldolgozásra, mivel a mű cselekménye az 1893-'94-es parasztfelkelés idején játszódik. Pirandello a már három évtizede egységes Olaszország társadalmi-politikai problémáit fókuszba helyezve írja meg a címben is megnevezett két nemzedék (*öreg*ek és

¹⁶ Serao és a verizmus kapcsolata ellentmondásos: 1894-ben egy – Ugo Ojettinek adott – interjúban Serao magát is a verista olasz írók (Verga, De Roberto és Capuana) közé sorolja, ugyanakkor jelzi, hogy az 1890-es években terjedő, Paul Bouget francia író pszichologizmusához hasonló irodalmi irányzattal is szimpatizál. (MARTINELLI és Tsi 1992, 1449.)

¹⁷ CR, 73.

¹⁸ Kiderül, a nő azért nem csalsa meg a férjét, mert az élet, ami egy politikus feleségeként neki jutott már régen kiirtotta belőle a szeretetet: lehetetlen meghódítani, akárcsak Rómát, hiszen egyikük *sem képes szeretni*. (SERAO 1910, 73.)

¹⁹ Pirandello szicíliai polgári családba, garibaldista katona apa és forradalmár gyökerekkel rendelkező anya gyermekeként született: ő maga is garibaldista szellemben az egységes Itália híveként nevelkedett.

fiatalok) küzdelmét és politikai ideálja közötti különbségeit. A mű Girgentiben, Pirandello szülőhelyén, majd Rómában játszódik. A regény két emblemikus alakja a fiatal Lando Laurentano és az öreg garibaldista Mauro Mortara: míg az egyik a jövőbe, a másik a múltba tekint.²⁰ A megosztottság helyébe lépő nemzeti egység és polgári társadalom erejében hívő, a szocializmus eszméjével szimpatizáló *fiatalok* csoportjával szemben az *öreg*ek azok, akik egykor az egységes Olaszország létrejöttéért küzdelmet vívtak. A történet többi, többnyire arisztokrata vagy gazdag polgári szereplője körük csoportosul. A nemzedékek között feszülő ellentét ellenére összeköti őket a társadalmi folyamatok mélyén megbúvó személyes érdek és a jobb nemzeti jövő iránti vágy.²¹ A műben a verizmus és a humorizmus sajátos keveréke jelenik meg, és a történet mélyén ott találjuk a jellegzetes pirandellói relativizmust, amelynek értelmében a dolgok valóságos mibenléte csak nézőpont kérdése.²² A regényben az elmúlt időszak negatív irányú változásaira hívja fel a figyelmet: a *Risorgimento* nem egyszerűen nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, hanem az egyesítés után tovább romlott az ország állapota.

A Verga örökségét továbbvivő Federico De Roberto²³ az *I Viceré*ben (1894) az arisztokrácia mozdulatlan és időtlen világára irányítja a figyelmet azzal, hogy bemutatja az Uzeda di Francalanza nemesi család életét, amely évszázadokon keresztül uralkodott Cataniában, és a társadalmi-politikai változások ellenére sem hajlandó lemondani a befolyásáról.²⁴ Ugyanakkor itt is megmutatkozik a *Risorgimento* eredményességében való bizakodás és a sikertelenségéhez fűződő csalódás tragédiája. A csalódottság ábrázolásának egyik eszköze a liberálisokkal szimpatizáló don Blasco, aki azonnal vásárol az (eredetileg a parasztoknak szánt) elkobzott egyházi földekből. A stagnáló itáliai helyzetre utal a regény vége felé a család hőse, Consalvo, amikor megállapítja, hogy a történelem monoton ismétlődés, és bár az egyesítés előtti és utáni Szicília között szakadék tátong, a különbség nem belső változások eredménye²⁵. Majd a regény utolsó mondatában röviden össze is foglalja a lényeget: „No, la nostra razza non è degenerata: è sempre la stessa.”²⁶ Tehát a *Risorgimento* teljesen feleslegesen zajlott le, nem ment végbe lényegi átalakulás a politikai irányításban.

²⁰ GIOVIALE 2009, 244.

²¹ PUSKÁS 2011, 176-177.

²² GIOVIALE 2009, 249.

²³ MARTINELLI és Tsi 1992, 1370.

²⁴ CROCE 1980, 625.

²⁵ IV, 587.

²⁶ Uo, 589.

A verista szerzők regényei után térjünk át a történelmi regényekre. Francesco Jovine²⁷ *Signora Ava* (1942)²⁸ c. műve Olaszország egyesítésének előestéjén Molise-ben 1859-'60-ban játszódik. Pirandellóhoz hasonlóan Jovine is szülőföldje múltjának egy szeletét mutatja be. Az író komikummal, iróniával és nosztalgiával fűszerezi a fennálló kaotikus déli helyzet leírását, valamint közlő szemléli a *brigantaggio*-mozgalmat.²⁹ A mű középpontjában a gazdag, Ezredesnek nevezett don Giovannino De Risio, fiatal szolgája, Pietro Veleno és a vidéki plébános, don Matteo áll. Az író olyan délieket mutat be, akik még nem állnak készen a patrióta eszmék befogadására, az északiakkal való egyesülésre. A De Risio irányítása alatt álló Guardalfierában nyugodtan, a megszokott kerékvágásban halad az élet, amikor megérkezik az Ezrek expedíciójának híre. Garibaldi (akinek a nevét kezdetben nem is ismerik) egy számukra idegen királyért, egy egységes Itáliáért harcol: a jómódú fiatalokat hamar hatalmába keríti a forradalmi lelkelet és tanulmányaikat félbehagyva beállnak katonának a patrióták közé. Ellenben a parasztok a tartományban fosztogató *briganték*hoz, a felosztatott Bourbon-hadsereg katonáihoz csatlakoznak.

Jovine regényéhez meglehetősen közel áll Giuseppe Tomasi Di Lampedusa *Il Gattopardo* (1958)³⁰ c. műve abból a szempontból, hogy a két író milyen módon láttatja az olasz egység létrejöttét. Tomasi Di Lampedusa is egy olyan nemzeti egyesülés folyamatát ábrázolja, amely a valóságban soha nem ment végbe: a társadalmi berendezkedés, a politikai gondolkodás gyökeres megváltozását mutatja be a tradicionális és az újonnan felemelkedett arisztokrata réteg szemszögéből. A mű főszereplője don Fabrizio di Salina herceg, aki az egységes olasz állam létrejöttét a történelem lényegtelen epizódjaként éli meg. Többnyire az ő gondolataként jelenik meg az egyesítést minősítő negatív kritika. A regény végén bekövetkező halála az egész arisztokrata társadalom kudarcát jelképezi, mely különösen azért fontos, mert túldimenzionálja a szicíliai forradalmi illúziók végleges összeomlását. A patrióta fellángolások csillapodásával

²⁷ Jovine 1902-ben született Guardalfierában. Húszéves volt, amikor megismerkedett a kortárs irodalommal, így addigi irodalmi formálódásán mély nyomot hagytak a klasszikusok. 1919-től érdeklődésének és filozófiai tanulmányainak középpontjában Croce és a neoidealista iskola állt. 1927-től közreműködött az *Italianissima*, majd a *Diritti della scuola* című művek elkészítésében. Többek között az *Il Mattino*, az *Oggi*, az *Il Popolo di Roma* munkatársa lett. Súlyos szívbetegsége vezetett a halálához 1950-ben. (ALBERTI – FJ.)

²⁸ Jovine az e regényéhez vezető témákon – amelyeket először a *Pietro Veleno*, *brigante* c. novellában vázolt fel – 1929 óta dolgozott. 1940 táján mélyítette el a déli kérdéssel kapcsolatos történelmi tanulmányait is. Ezt a regényét Amaldo Bocelli adta ki a Tumminelli kiadó számára rendezett sorozatában 1942-ben. (ALBERTI – FJ.)

²⁹ GIANNONE 1995, 520.

³⁰ A közönség nagy érdeklődéssel fogadta Tomasi Di Lampedusa posztumusz kiadott *Il Gattopardo* (1958) c. regényét. Az írora ma szinte kizárólag e műve miatt emlékezznek, noha számos esszé és regény szerzője is volt. (LAVEZZI és Tsi 1992, 1173.) Három évvel az *Il Gattopardo* után újabb három elbeszélést magában foglaló kötetet jelent meg ugyancsak posztumusz kiadásban, *Racconti* (1961) címmel. A kötet első novellája az *Il giorno di un mezzadro* (1961) címet viseli, és eredetileg a témáját tekintve az *Il Gattopardo*hoz nagyon hasonló *I gattini ciechi* című, befejezetlenül maradtregény első fejezetének készült. (GM, 7.)

itt is visszaszerzik a politikai hatalmat az arisztokraták. Az utolsó fejezet már 1910-ben játszódik, amikor az Ezrek marsalai partraszállásának ötvenedik évfordulójának alkalmából a szicíliai ünnepség megszervezésében Angelica is részt vesz, aki csak panaszkodik miatta: „[...] *ma con queste feste [...] non c'è più pace. [...] un omaggio alla memoria del nostro Tancredi, certo, ma quanto da fare per me!*”³¹. Elbagatellizálja a patrióták haza iránti hűségét és áldozatait, mintha a *Risorgimento* egy jelentéktelen történelmi epizódként élne a köztudatban, ahogyan azt don Fabrizio előre látta. A jelenet jól példázza a régi arisztokrácia újbóli térnyerését, hiszen a Salinák továbbra is az uralkodó közvetlen környezetéhez tartoznak. Az elbeszélést finom ironia hatja át.³²

Az *Il Gattopardo*-hoz (1958) hasonlóan Simonetta Agnello Hornby³³ 2004-ben kiadott *La zia marchesa* c. művének fókuszában is a *Risorgimento* hatására bekövetkező, az évszázados déli hagyományokat és az arisztokráciát érintő hatalmi változás bemutatása áll. A művet az író múlt iránti kíváncsisága és Pirandello *Tutt'e tre* novellája inspirálta.³⁴ A történet Costanza Safamita (Sabbiamena márkíné) – aki Domenico Safamita szicíliai arisztokrata egyetlen leánya – életét mutatja be születésétől a haláláig (1859-1895), amelyet az egyesítés korszakát meghatározó eszmék és társadalmi folyamatok alapvetően meghatároztak. Az író ezen keresztül mutatja be az egységesített Itáliáról alkotott képét, a mindenkivel igazságtalan 19. századot. A műből kiolvasható üzenet lényege, hogy egymás és saját magunk különbözőségeinek elfogadása mellett fontos a származás és a történelmi múlt megismerése is ahhoz, hogy az ember identitástudata kialakuljon és így teljes életet élhessen.³⁵ Ennek az értéknek az olvasó felé való közvetítésében tölt be kulcsfontosságú szerepet a márkíné édesapja, aki neveltetéséből adódóan a hagyományos arisztokrata értékrendet képviseli és mindig aszerint cselekszik, de a lánya iránt érzett szeretet miatt új utat mutat neki: a boldogság keresésére és önszeretetre biztatja, beavatja a család pénzügyeibe és a tőzsde működésébe, majd végül halálakor minden vagyonát ráhagyja.³⁶ A történelmi múlt felidézésének jelentőségét hangsúlyozzák a szövegben

³¹ IG, 184.

³² LAVEZZI és Tsi 1992, 1173.

³³ Simonetta Agnello Hornby olasz kortárs író 1945-ben Palermóban született. Felnőtt élete nagy részét Angliában töltötte, ahol ügyvédként dolgozott egy családon belüli erőszakra szakosodott közösségi jogsegélycégnél. 2002 szeptemberében a *La Mennulara* c. művével robbant be a köztudatba. (YT – LZM 2004)

³⁴ A *La zia marchesa* c. regény főszereplője, Costanza Safamita márkíné az író egyik felmenője. A családjában szállóigeként használták az „*olyan [csúnya], mint a márkíné*” kifejezést, bár már a nevét sem tudta senki. Apai nagybátyja hívta fel figyelmét a nagyapa jóbarátja, Luigi Pirandello *Tutt'e tre* c. novellájára, amelynek ugyanez a márkíné a főszereplője (Baronessa Vittoria Vivona névvel). Agnello Hornbynak nem tetszett, ahogyan Pirandello a márkínőt ábrázolta, ezért kitalált egy másik történetet, és megírta a maga *La zia marchesáját*. (YT – LZM 2004, TT)

³⁵ YT – LZM 2004

³⁶ A 19. századi Szicíliában elképzelhetetlen volt, hogy ne az első szülött fiú örökölje mind a vagyont, mind a nemesi rangot. Ehhez képest Costanzának hiába volt két idősebb fiú testvére, apja őt tette meg örökösül.

elszórt dialektális kifejezések³⁷ és szicíliai közmondások. Mivel a műben a 19. század illúziómentes ábrázolása fontos szerepet kap, sok kritika érte a regényt. Az író egy olyan megosztott Olaszországot mutat be a déliek szemszögéből, ahol elfogadhatatlan *másnak* lenni, és ahol az elvárásoktól való elszakadás egyenes következménye a kirekesztettség. E negatívumok bemutatását nyíltan felvállaló ábrázolásért azzal vádolták, hogy nem szereti a hazáját. A támadásokra édesanyja szavait idézve válaszolt a szerző: „*È triste, ma così era. È triste, ma così è.*”³⁸ Meglátásom szerint, ez pontosan azt támasztja alá, hogy az egyesítés témája a mai napig aktualitás.

A verista és a történelmi regények sorába egyaránt részben illeszkedik Anna Banti³⁹ *Noi credevamo* (1967) regénye. A történetet garibaldista főszereplője (az író apai nagyapja), Domenico Lopresti egyesszám első személyben meséli el a különböző forradalmi mozgalmakról alkotott véleményét a szűk látókörű gyermeki,⁴⁰ reménykedő és naiv fiatal garibaldista, majd a tapasztalt és csalódott idős énjén keresztül. A kritika némely esetben önéletrajzi regényként nevezi meg a művet, ugyanakkor az író ezt határozottan elutasította, bár az autobiografikus ihletést maga sem tagadta.⁴¹ A regény komplexitását bizonyítja, hogy a kritika Vico filozófiájának hatását is felismerni véli benne: a „*verum et factum reciprocantur seu convertuntur*” elvének értelmében az ember csak az általa alkotott dolgok megismerésére képes.⁴² Banti a *rekonstruáló képzeletet*⁴³ használva azért beszéli el nagyapja történetét, hogy általa megismerje és értelmezze a *Risorgimento* folyamatát:⁴⁴ ezt szolgálja a retrospektív elbeszélésből fakadó önéletrajzszerű műfajválasztás. Lopresti idős korában ráébred, hogy az egységes állam és nemzet születését, az ok-okozati összefüggéseket csak saját emlékeinek felidézésével képes megérteni.⁴⁵ Banti egyébként egy helyen maga is említi Vicót a műben⁴⁶, tehát már a regény elején felhívja a figyelmet a visszaemlékezés *következetes* voltának jelentőségére, mely a múlt helyes feltárásának a kulcsa.⁴⁷

³⁷ A kor nyelvezetének ilyen mértékű beemelése Vergánál (népi bölcsességek) és De Robertónál (egy-egy kifejezés) is megjelenik. A Verga által használt nyelvezet tökéletesen harmonizál a bemutatott közeggel anélkül, hogy – néhány ritka szótól eltekintve – dialektust használna. (CATANORCHI – GV)

³⁸ YT – LZM 2004

³⁹ Lucia Lopresti (álneven Anna Banti) író és műfordító 1895-ben Firenzében calabriai család gyermekeként látta meg a napvilágot és 1985-ben hunyt el Ronci di Massában. Férjével, Roberto Longhi műkritikussal együtt alapították a "Paragone" című folyóiratot, amelynek sokáig Banti vezette az irodalmi rovatát. Legismertebb műve az *Artemisia* (1947) az olasz nőirodalom egyik kulcsdarabja. (NC, 3., LAVEZZI és Tsi 1992, 798.)

⁴⁰ NC, 83.

⁴¹ Uo, 37.

⁴² VEDOVİ 2015, 644.

⁴³ Uo.

⁴⁴ Uo, 643.

⁴⁵ Uo, 644.

⁴⁶ NC, 363.

⁴⁷ Uo, 17, 26, 36.

2. A LELKESEDÉSTŐL A CSALÓDÁSIG

A regények tematikus áttekintésekor mindenekelőtt közös érintkezési pontokat kerestem. Ebben a fejezetben a műveket abból a szempontból mutatom be, milyen módon láttatják a *Risorgimento* folyamatát és az egyesítés eredményeként kialakult új helyzetet.

2.1. Az északiak ígéretei: valós cél vagy üres frázis?

Az Olaszország egyesítéséhez fűzött reményeket, az elérni kívánt célokat, az egyesítéspártiak kezdeti lelkesedését és a nekik tett ígéreteket a regények több oldalról is ábrázolják, így egy-egy téma kapcsán kellően összetett képet kaphatunk.

Az *Il Gattopardo* (1958), a *La zia marchesa* (2004), az *I Viceré* (1894) a szabadság, autonómia, alkotmány, fejlődés és demokrácia, valamint a társadalmi egyenlőség, törvényesség, igazságosság és az életkörülmények széleskörű javulásának elérésére, továbbá egy (rejtett módon) piemonti irányítással működő állam megalapítására törekvő mozgalomként mutatja be a *Risorgimentót*.

Az első fontos kérdés, amely tisztázásra vár, hogyan sikerült – ha egyáltalán sikerült – az egyesített olasz nemzet ügyének megnyerni Itália valamennyi tartományát. Különösen igaz ez Dél vonatkozásában, ahol messze nem volt evidens az északi patrióta elképzelések támogatása. A regényekben feltáruló világ ugyanezt erősíti meg. A *La zia marchesában* (2004) Domenico Safamita egyik szolgálója mondja ki, hogy a földosztás ígéretével csábítják a déli földműveseket⁴⁸, de ugyanez a gondolat mutatkozik meg – már részletesebben – a *Noi credevamóban* (1967) leírt jelenetben is, amikor a garibaldista Domenico Lopresti a piemontiak földosztási ígéretével próbálja megnyerni a déli parasztokat az egyeséges olasz állam létrejöttének támogatására⁴⁹. Lopresti politikai hovatartozásához hűen azt hirdeti, az északiak civilizált emberek, pont olyan olaszok, mint a déliek és azért jönnek, hogy megszabadítsák őket a Bourbonoktól. Ennek ellenére – bár a parasztoknak nem vallja be – ő maga sem hisz a piemontiak nagylelkűségében, sőt biztos benne, hogy nem törődnek a déliek nyomorúságával, akik számára a földosztás pusztá utópia marad⁵⁰.

A parasztok ugyancsak hitetlenkedve fogadják az ígéreteket, hiszen rég lemondtak a hiú ábrándokról. A bíboros már a nagyapáik és apáik idejében is ugyanezt, a szerzetesek és a bárók földjeinek szétosztását, vetőmagra és állatokra költhető pénzt ígért. A parasztokat épp ez a

⁴⁸ LZM, 49.

⁴⁹ NC, 154.

⁵⁰ Uo.

történelmi tapasztalat teszi szkeptikussá: tudják, mindent megígérnek nekik, aztán semmit nem tartanak be. A szegénység miatt sokan *brigantén*ak állnak és meghalnak, vagy ahogyan Banti parasztja mondja: füvet ettek, akárcsak a birkáik és loptak.⁵¹ A múlt történéseiből okulva nem hiszik, hogy a patrióták céljai őszinték, vagy legalábbis megvalósíthatók volnának. Banti regénye e konkrét példán keresztül mutatja be az észak és dél között generációk óta fennálló ellentétet, amelyet az ország egyesítésének ügye sem tudott felülírni. A déli parasztok évszázados kiszolgáltatottsága, a helyi és az idegen elnyomó hatalmak általi kizsigereltsége alapvető szkepticizmussal töltötte el őket az új ígéretekkel érkező északiakkal és az egyesített Olaszország propagandájával szemben: a jól ismert, üres szólamok az északiak arroganciájáról is lerántják a leplet. Az egyesítés programja nem tudott a déli tömegek számára igazán vonzó lehetőségeket kínálni, így az a középréteg, akit sikerült annak ügye mellé állítani, csekély volt. Éppen ezért nem önkéntes, inkább az északiak által végrehajtott katonai cselekedet volt a Szicíliai csatlakozása az Olasz Királysághoz.⁵²

A *brigantaggio* megjelenésében nagy szerepük volt a Banti által is bemutatott üres frázisoknak. Mivel az egység létrejöttékor a korábbi ígéretekkel ellentétben a kormány megemelte az adókat, bevezette a kötelező katonai szolgálatot és elmaradt a földosztás, a hitegetés okozta csalódottság kiváló táptalajt jelentett a sok elkeseredett ember *briganték*hoz csatlakozásához.⁵³

A művekben a kezdeti lelkesedést beárnyékolják a jelen borzalmai. A *Signora Avában* (1942) és az *Il Gattopardo*-ban (1958) egyaránt megjelenik az egyesítéshez vezető folyamat által előidézett kaotikus állapot leírása. Az előbbiben a guardalfierai magániskola igazgatója, De Risio a déli lázongások kezdetén (1859) nyíltan kimondja, hogy a készülődőben lévő események azokat is próbára fogják tenni, akik szilárdan kiállnak az eszméik és a céljaik mellett. Diákjait arra biztatja, hogy higgyék el, a világ egy jobb sors felé halad: „*So che avvenimenti gravi [...], che giornate luminose per l'avvenire del nostro paese metteranno a prova quanti hanno saldezza d'animo, bellezza d'ideali, fermezza di propositi. Bisogna credere [...] che il mondo va verso un destino migliore.*”⁵⁴ Tomasi Di Lampedusa regényében hasonló véleményeket olvashatunk. Don Ciccio Ferrara, Salina herceg könyvelője is úgy vélekedik, hogy egy kis zűrzavar és lövöldözés után új dicsőséges idők jönnek el Szicília számára⁵⁵. Russo – akit a herceg emberei között a legfontosabbnak tartott – azt mondja, bár most (az egység felé

⁵¹ Uo.

⁵² PETE 2018, 223-224.

⁵³ Uo., 224.

⁵⁴ SA, 145.

⁵⁵ IG, 31.

vezető úton) házkutatásoktól és kihallgatásoktól kell szenvedniük az embereknek, később szabaddá válnak, biztonságban élnek, enyhébbek lesznek az adók és a kereskedelem is fellendül⁵⁶. Ehhez, a reményteljes várakozáshoz illeszkedik, hogy az *Il Gattopardó*ban (1958) többször visszatérő, iróniával fűszerezett gondolat, hogy a forradalom után minden olyan lesz, mint azelőtt. A don Ciccio fentebb említett megszólalásán elmélkedve don Fabrizio Salina arra a következtetésre jut, hogy a *Risorgimento* után *minden ugyanolyan lesz, miközben minden megváltozott*⁵⁷, sőt Russo fenti gondolatmenetét tovább vezetve azt mondja a hercegnek, *később minden jobb lesz, míg a többi olyan marad, amilyen volt*⁵⁸.

Az *I vecchi e i giovani*ban (1913) a patrióták kezdeti lelkesedésén túl Pirandello a politikusoknak az egységes olasz állam irányítási elveivel kapcsolatos elképzeléseit is felvázolja. Lando Laurentano perspektívájából elemezve a helyzetet a politikusoknak két, ellentétes jövő között kellett választani. Az író jellemzőik mentén ellentétpárokat alkotva mutatja be a kétféle Itáliát: üres és szolgai, klasszikus és romantikus, tógába és libériába öltözött.⁵⁹

Az egység létrehozása által elérni kívánt célok (ld.: szabadság, autonómia stb) a regényekben az utókor perspektívájából is megjelennek. Az *I Viceré*ben (1894) Consalvo 1882. októberi beszédében a politikai programját ismerteti, amelynek kulcsszavai többek között a szabadság, a belső rend, a béke, a törvényreformok, a hagyományok megőrzése, a kiadások csökkentése és a jövőbeli széthúzás elkerülése.⁶⁰ Kihangsúlyozza a természetes határok visszaállítását, a Dante nyelvét beszélő nemzet létrehozását, a kolóniák visszaszerzését és a Római Birodalom helyreállítását.⁶¹ E felszólalást folyamatosan meg-megszakítja az éljenzés és a taps: megnyeri magának a tömeget. Tehát, olyasmit kínál, amire még mindig igény van, amit az egység létrejötte óta eltelt huszonkét évben sem sikerült elérni: az ország megrekedt. A nemzeti kibontakozás előtt álló nép, érthető, ha nagyratörő álmokat dédelget. Ám e reményteljes szavakba burkolt beszéd nemcsak a *Risorgimento* sikertelenségére világít rá, de arra is, hogy az olaszok képtelenek szembenézni a valósággal, a nemzeti széthúzással, és hogy még nem értek meg a nagy, átfogó társadalmi-politikai megújulásra.

Az egyesítő folyamatok mérlege a szereplők társadalmi helyzetétől függően is eltérő. Megjelenik mind az egyesítés pozitív következményeinek örvendő hang, de a valóra nem vált

⁵⁶ Uo, 33.

⁵⁷ Uo, 32.

⁵⁸ Uo, 33.

⁵⁹ VG, 268.

⁶⁰ IV, 574-575.

⁶¹ Uo, 577.

remények és be nem váltott ígéretek okozta csalódás érzése is. Bár ez utóbbi kap hangsúlyosabb szerepet minden műben, az egység sikeres létrejöttéhez fűződő öröm többnyire a *La zia marchesában* (2004), az *I Viceré*-ben (1894) és az *I vecchi e i giovani*-ben (1913) érhető tetten. A szerzők egy olyan régóta vágyott és sikeresen megvalósított egységet láttatnak, amelyben az eddig ellentétektől feszült társadalom végre *fellélegezhet*⁶².

Az új olasz állam által beteljesített reményeket mind közül legrészletesebben az *I Viceré* (1894) és az *I vecchi e i giovani* (1913) mutatja be. De Roberto regényében az egyesítés sikerei között vannak elkönyvelve az első szicíliai vasút, a Catania kikötőjében horgonyzó számos gőzhajó, a városban alapított iskolák, az új erdészeti felügyelőség, a lovarda és a hitelintézet. Mi több, a kormány megígérte, hogy segíti a cataniai önkormányzatot és a régiót: így a „*forradalom fia*” lassanként mindent megkapnak, amit kértek.⁶³ Különösen érdekes, hogy az, akinek személyesen köszönhető a modernizáció, don Gaspare Uzeda kezdetben Bourbon-párti volt, majd a *Risorgimento* mozgalom által beindított változások hatására állt a liberálisok mellé, végül választott parlamenti képviselő és szenátor lett. Az évekig jobb- és baloldal között hintázó arisztokrata politikus számára egyetlen dolog fontos: mindig a szerint cselekedni, ami a politikai befolyásának megtartását, megerősítését szolgálja. Éppen ezért az általa – látszólag a köz érdekében – véghez vitt pozitív változtatások nem feltétlenül a *Risorgimento* eredményének tekintendők.

Pirandello regényben Mauro Mortara hosszan sorolja a *forradalom gyümölcseit*. Szavai az olasz egység sikeressége iránt érzett elégedettséget sugározzák. Külön kiemeli a távírókábel, a vasutat, a földalattit, az új kikötőt, és azt hangoztatja, hogy a feltámadt Olaszország kénbányáinak és termőföldjeinek gazdagságát mindenkivel megosztja.⁶⁴

Az egyesítés sikerességének kézzel fogható megnyilvánulásai (ld. vasútvonal építése) mellett az írók bemutatják az ideológiai eredményeket (ld. összetartó egység létrejötte). Az *I Viceré*-ben (1894) a jólétet és boldogságot biztosító gazdasági szabadság és a politikai helyzet közti kölcsönös függés kifejeződése kapcsán az író Benedetto Giulente szemszögéből a nép és a király által alkotott szabad és erős nemzeti egységet mutatja be: „[...] *la necessaria corrispondenza tra la libertà economica e la politica: «le più grandi garanzie di benessere e di felicità, le ragioni d'essere di questa giovane Italia, ricomposta ad unità di nazione libera e forte per virtù di popolo e Re! ...»*”.⁶⁵ Ezzel párhuzamba állítható – a De Robertónál⁶⁶ és

⁶² LZM, 125.

⁶³ IV, 324.

⁶⁴ VG, 133.

⁶⁵ IV, 439.

⁶⁶ Uo, 222-223.

Pirandellónál⁶⁷ is megjelenő – *feltámadt* nemzet motívuma, azaz a hatalmas, a minden más nemzet felett álló, a *világ törvényeit diktáló* és a Szicíliától Piemontéig érő Olaszország *feltámadása*.

Az egység örömteljes perspektíváját Matilde Serao regényében a főszereplő képviseli. Sangiorgio basilicatai képviselő *szerelmes az életébe* (Rómában töltött jelenébe-jövőjébe, nem déli múltjába), vagyis nem gondolja, hogy régen minden jobb volt. Meggyőződése, hogy az Egység kora sokkal *bölcsebb, tevékenyebb és személyesebb*, mint a múlt⁶⁸. Ugyanez a várakozással teli öröm fejeződik ki az *I vecchi e i giovani* (1913) elején, az északiak által felszabadított, szinte fanatikus lelkesedéstől őrjöngő Szicília képében⁶⁹.

A *Risorgimento* pozitív hozadékainak eddig bemutatott tematizálásától merőben eltérő, az eseményeket negatív perspektívában bemutató nézőpontok is megjelennek a művekben: többnyire ebből, a csalódottság elbeszéléséből építkeznek. Serao regényének kivételével mindenütt nagy hangsúlyt kap a *Risorgimento* egyik legnagyobb kudarca, a délieknek tett ígéretek be nem váltása: nincs földosztás, a növekvő adóterhekkel inkább szolgasorba taszítják, mintsem felszabadítják őket az északiak. Egyedül a *La conquista di Romában* (1885) nem találjuk ennek nyomát. Oka, hogy a cselekmény mindössze hat hónapot fed le, ráadásul az egységes állam hajnalán, az új rend kialakulásának kezdetén játszódik, amikor még nincs honnan visszatekinteni az eredményekre: az ígéretek be nem tartásához vezető folyamatok gyökereit, a várttal ellentétes módon bekövetkező változások kezdetét láttatja.

„*Avete voluto il governo liberale? Godetene i frutti!*”⁷⁰ – olvasható az ironikus megjegyzés az *I Viceré*-ben (1894). A *La zia marchesában* (2004) Domenico Safamita az egység részét képező Szicíliát a korábbinál is irányíthatatlanabb helynek írja le, ahol a szegénység régen csak elkerülhetetlen volt, most már elviselhetetlen. Véleménye szerint az északiak ígéreteikkel reményt hoztak a délieknek, de végül semmit nem tartottak be: nincs autonómia, sem társadalmi egyenlőség. S bár a feudalizmusnak véget vetettek, a *modern világban* az arisztokrata földesurak helyét más, hatalomvágyó maffiózók foglalták el⁷¹. Pirandello szintén kitér a patrióták megghiúsult terveire. Marco Prèola magában elmélkedve arra jut, hogy a *társadalmi forradalom*, a népek testvérisége és az *elnyomottak jogainak érvényesítése* nagy, de értéktelen

⁶⁷ VG, 132.

⁶⁸ CR, 27.

⁶⁹ VG, 73-74.

⁷⁰ IV, 352.

⁷¹ LZM, 86.

szavak: „*Rivoluzione sociale... fratellanza dei popoli... rivendicazione dei diritti degli oppressi... parole grandi, insomma!*”⁷².

A *Risorgimento* sikertelensége azonban nemcsak a patrióták politikai korrumpálódásának következménye. Az írók rámutatnak az ideológiai váltás hétköznapiakban megnyilvánuló árnyoldalára is. A *La zia marchesá*ban (2004) a palermói arisztokrata elit úgy jelenik meg, mint aki nem törődik a déli közemberekkel: nép segítése helyett inkább új operaházak akarnak a régi mellé. E politikai vezetőréteg tagjai mentalitásban inkább a negatív szerepkörben feltüntetett északiakra hasonlítanak. Nekik nem számít, hogy Szicíliában sok helyen nincs ivóvíz, hogy a csatornázás kezdetleges vagy egyáltalán nem létezik, hogy az emberek viskókban élnek, az éhségtől vagy épp betegségben halnak meg⁷³.

Az *I Viceré*ben (1894) hasonló kritika jelenik meg a déli életkörülmények vonatkozásában. Megtudhatjuk, hogy a szegények a várost elnéptelenítő kolera járvány terjedéséért a hatalmon lévő *olaszokat* (egyesítőket és Bourbon-pártiakat egyaránt) okolták, akikről azt gondolták, az ő parancsukra burjánzik a *rontás*: kolera. Korábban a patrióták elhitették velük, hogy a járvány soha többé nem fog visszatérni, mert II. Ferdinánddal ellentétben II. Viktor Emánul nem ellensége a népnek, és lám, mégsem mondtak igazat. Ezen felül azt is nehezményezték, hogy a régi kormány idején használt *gyönyörű* arany- és ezüstpénzeket felváltották a *koszos* papírdarabok, és hogy be lett vezetve az ingó vagyon- és az örökösödési adó.⁷⁴ Korábban, ha a rosszul mentek a dolgok, be lehetett tudni II. Ferdinánd hibájának. A Bourbonok elűzése, Itália egyesítése hatékony eszköznek tűnt a gondok megoldására. De Robertónál szintén azt látjuk, hogy az egyesítés után tíz évvel az emberek már nem tudják, hogyan boldoguljanak, a megígért igazságosság és erkölcsösség helyett az egységes államban a részrehajlás, a megvesztegetés és a tolvajlás uralkodik, akárcsak a forradalom előtt⁷⁵. Ahelyett, hogy az adott szavukat betartva könnyítettek volna az adókon és szétszegték volna a földeket, a közterhek egyre nőttek, mivel a könnyítéseket biztosítani rendelt, egyháztól elkobzott javakat a gazdagok szerezték meg.⁷⁶

A valóra nem váltott reményekhez fűződő csalódottság és elégedetlenség érzését Pirandello Flaminio Salvo nézőpontjából láttatja, aki szerint az új kormány által alkalmazott vámpolitika az északiak számára előnyös, a délieket azonban tönkre teszi, és míg az adók egyre növekednek, a termékek csökkennek, a kén árának esése miatt pedig örültség folytatni az ipari termelést.⁷⁷

⁷² VG, 18.

⁷³ LZM, 250-251.

⁷⁴ IV, 344.

⁷⁵ Uo, 385.

⁷⁶ Uo.

⁷⁷ VG, 136.

A patrióta elvek meghasonlottságát fejezi ki az is, amikor a *Noi credevamo*-ban (1967) Lopresti saját megbecsült vezére, Garibaldi döntését bírálja mondván, azzal, hogy Garibaldi átadta a fővárost a királynak, a korábbi küzdelmeit tette semmissé, s végeredményben nem mentette meg Itáliát: csak egy olyan rabszolga, amely gazdát cserélt⁷⁸.

A forradalom előtti időkhöz képest új társadalmi probléma is jelentkezett Délen: a *brigantaggio*. A garázdálkodó *briganték* alakjának beemelásával a szerzők sikeresen árnyalják a jobbra egyoldalúan láttatott történelmi kor valós arcát. A többi műhöz képest jóval lényegesebb szerepet játszik a *Signora Avá*-ban (1942). Pietro kénytelen egy ilyen rablócsapathoz csatlakozni, így Jovine a vele megtörtént eseményeken keresztül láttatja a folyamat mozgatórugóit, a *briganték* kegyetlen és erkölcsi korlátokat nem ismerő életmódját. Erre kitűnő példa, amikor a csapat azzal a céllal tör be egy kolostorba, hogy az ott nevelkedő úri kisasszonyokat elrabolják, majd a szabadságukért és az életükért cserébe váltságdíjat követeljenek. A csapat vezére mindössze az apácák bántalmazását tiltja meg embereinek, de azt is az isteni bosszútól való félelmében, nem pedig a lelkiismerete szabta határ miatt⁷⁹.

A többi műben elvétett utalás szintjén vagy metaforikusan értelmezett szitokszóként jelenik meg a *brigantaggio*: „*era armato come un brigante*”⁸⁰, „*quell'imbecille, pazzo, brigante e traditore*”⁸¹, „*il figlio del barone [...] è stato sequestrato dai briganti*”⁸². Pirandello pedig a franciák által pénzelt törekvésként jeleníti meg⁸³. Banti a déli földműveseket nap mint nap fenyegető, a közbiztonságot veszélyeztető mozgalomért az északi kormányt okolja: az új rendszerben semmi sem úgy működik, ahogyan kellene, a déliek az északiak kegyetlen elnyomásától szenvednek, a kormány úgy irányít, hogy nincs tisztában a helyi viszonyokkal, így a zsivány bandák száma egyre csak nő. Bár a rendfenntartó szervek igyekeznek megtorolni a pártütő megmozdulásokat, a vezéreknek mindig sikerül elmenekülni, míg a szegények az életükkel és a szabadságukkal fizetnek.⁸⁴ Ennek fényében érthető, az író miért ad hangot azon kétségének, hogy a *brigantaggio* valójában nem is rontott a korábbi helyzeten⁸⁵. Láthatjuk tehát, hogy a művek jól szemléltetik az egység kezdetén is fennálló rendezetlen állapotokat, egyben a Délen újonnan fellángoló paraszti bűnözésért egyhangúlag a kormány gyengeségét, megfelelő rendfenntartás hiányát teszik felelőssé.⁸⁶

⁷⁸ NC, 242.

⁷⁹ SA, 196

⁸⁰ VG, 449.

⁸¹ IV, 201.

⁸² IG, 122.

⁸³ VG, 78.

⁸⁴ NC, 249.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ PETE 2018, 229.

A forradalom egyik nagy politikai vívmánya a parlamenti szavazás demokratikus intézményének bevezetése volt. Ez mindenekelőtt az olasz egységhez való csatlakozás és a parlamenti képviselők megválasztása kapcsán történő szavazást jelentette, illetve az ennek útján megvalósuló döntéshozatalt, amelybe a korábbi gyakorlattal ellentétben a nagykorú férfiak jóval szélesebb körét vonták be. Ám a társadalmi egyenlőség felé tartó út e szakaszát sem övezte egybehangzó lelkesedés: a regények továbbra is inkább a hozzá fűződő csalódottságra helyezik a hangsúlyt. Az *I Viceré*-ben (1894) bemutatott állapot szerint a szabadság és az egyenlőség közel tíz évvel az egység létrejötte után is csak vágyalom. A választójoggal rendelkezők körét ugyan némileg kibővítették, ez korántsem jelentett olyan drasztikus változást, hogy valódi politikai következménye lett volna⁸⁷. De Roberto ezzel arra a tényre utal, hogy ekkoriban a választójoggal rendelkezők mindössze az olasz lakosság 2%-át tették ki.⁸⁸ Az *Il Gattopardo*-ban (1958) a politikai hatalom gyakorlásában résztvevő személyek csoportját Olaszországban – akárcsak a forradalom előtti időkben – az arisztokraták és – az egység létrejötte óta – a gazdag polgárok alkotják. Az iskolázatlan paraszti rétegből származó don Calogero Sedara is a vagyona segítségével képes felkapaszkodni a társadalmi ranglétrán, Tancredinek pedig a szavazatok megvásárlásához hatalmas mennyiségű pénzre van szüksége, ha befolyáshoz akar jutni⁸⁹. Ez utóbbi jelenik meg a *La zia marchesában* (2004) is⁹⁰, tehát rejtett módon továbbra is a régi érvényesülési mechanizmusok működnek: az diktál, akinek több a pénze.

Az írók ezzel rámutatnak az új olasz állam közigazgatásába az egyesítés előtti időkből visszatérő problémára. Az új hatalmi rendszerben a korábban is uralmon lévő személyek, csoportok kezdtek egyre erősebb politikai befolyáshoz jutni. A prefektus nevezte ki a polgármestereket (bár hivatalosan ez a központi kormányzat feladata volt) a helyi földbirtokosok közül, akik parlamenti választás alkalmával befolyásukkal a képviselőjelölt számára képesek voltak elegendő számú szavazatot biztosítani.⁹¹ Ezt a visszatérő problémát láttatja De Roberto is Benedetto szavaival: „*L'ideale della democrazia è aristocratico. [...] Che cosa vuole infatti la democrazia? Che tutti gli uomini siano eguali! Ma eguali in che cosa? Forse nella povertà e nella soggezione?*”⁹².

Nem az arisztokraták vagy a köznép politikai szerepét, hanem magának a választásnak az értelmét megkérdőjelező nézőpont jelenik meg a *Noi credevamo*-ban (1967), amelyben felmerül

⁸⁷ IV, 498.

⁸⁸ PETE 2018, 232.

⁸⁹ IG, 55.

⁹⁰ LZM, 327.

⁹¹ PETE 2018, 232.

⁹² IV, 499-500.

a kérdés, hogy egy *igen* vagy egy *nem* hogyan lenne képes egy csapásra komoly kérdéseket elrendezni: „*Quale voto? Non erano soltanto casa Savoia e il Borbone a confrontarsi, ma la monarchia e la repubblica, il vecchio e il nuovo ordine con cui l’annessione doveva essere condizionata. Un sì o un no generico cosa poteva risolvere?*”⁹³. Az *Il Gattopardo* (1958) kapcsán fentebb bemutatott ábrázoláshoz csatolható, amikor az elbeszélő a szavazás eredményére reflektál az új rendszer ellentmondásosságát érzékeltetve. A szóban forgó jelenet Szicíliának az olasz egységhez való csatlakozásáról döntő donnafugatai szavazást beszéli el. A voksolást megelőzőleg, amikor a bizonytalan emberek a herceg véleményét kérik, ő arra biztatja őket, hogy *igennel* szavazzanak, mivel felismeri, hogy az általa képviselt régi feudális rendszernek leáldozott. A herceg tanácsát többnyire be is tartják don Ciccio kivételével. A szavazás hivatalos eredménye ennek ellenére azt mutatja, hogy Donnafugatában mindenki egybehangzóan támogatta az olasz egységhez csatlakozást. Végző soron a szavazás csak formalitás volt, az eredményt előre eldöntötték. A régi rendszer nyílt despotizmusát, egy rejtett váltja fel, a valódi demokráciának nyoma sincs. A regényekből kiderül, hogy mivel még a kibővített (vagyonai alapon meghatározott) választójog is csak a polgárok szűk rétegét illette, az Olasz Királyság demokratikus rendszerének magvát változatlanul az arisztokrácia képezte: a parasztnak, munkásnak, kézműveseknek és a kispolgárság egy részének lehetősége sem volt arra, hogy politikai kérdésekben a hangját hallassa.⁹⁴

2.2. Az okok

2.2.1. Szicília helyzete

Az egységes Itália megosztottsága és a *Risorgimentó*ban való csatlódás szorosan összefügg egymással. Az egyesítésre törekvő népek közti különbségek és ellenségeskedés miatt a hivatalosan egységes Olaszországon belül továbbra is a széthúzás dominált.

Verga művében az önkormányzati titkár és tanár don Silvestro nem tartja sem Szicíliát az egység részének és sem magát az olasz nemzet tagjának. E véleményének hangot is ad például a padron Cipollával folytatott beszélgetése során⁹⁵, akinek arra is felhívja a figyelmét, hogy a számára *örültnek* tűnő déli fiatalok nem önszántukból mennek a csatákra egymást lemészárolni, hanem más fegyveresek kényszerítik őket az öldöklésre. Aki nem hajlja végre a

⁹³ NC, 238.

⁹⁴ VILLARI 2013, 268.

⁹⁵ IM, 98.

parancsot vagy szökni próbál, megölik.⁹⁶ A katonák tehát sokszor nem őszinte hittel, belső meggyőződésből harcoltak a patrióta eszméért.

Banti regényében 1852 körül liberálisok, mérsékeltek, demokraták, monarchisták és republikánusok egyaránt úgy vélték, a forradalom Délen fog kirobbanni és onnan szétterjedve keríti majd hatalmába Itáliát.⁹⁷ Banti ezzel arra utal, hogy politikai hovatartozástól függetlenül az elit többsége biztosra vette, hogy a politikai és társadalmi megújulást hozó, a régi feudális rendszert elsöprő forradalom bölcsője Szicília lesz. S miután Garibaldi és Crispi a parasztok érdekeit képviselve az őrlési adó eltörlését és a kincstári földek szétosztását ígérte, efelől szemernyi kétség sem maradt bennük.⁹⁸ Ennek ellenére 1860-ban mégsem természetes úton robbant ki a forradalom Szicíliában, hanem Pilo, Corraro és Crispi készítették elő a terepet Garibaldi és vörösinges katonái beavatkozásához.⁹⁹ Így aztán a patriótáknak azzal kellett szembesülniük, hogy az ún. tudatlan déliek többnyire érdektelenséggel és kétkedéssel fordulnak a mozgalom irányába: *már senki nem hisz semmiben*.¹⁰⁰ A műben ez a csalódás több alkalommal megjelenik hangsúlyozva, hogy elvakultságukban félreértelmezték a helyzetet, túl sokat vártak a parasztoktól, így minden, amire alapozták a terveiket, semmivé vált¹⁰¹.

A parasztokéhoz hasonló nemtörődöm hozzáállás tapasztalható az arisztokraták részéről is a *La zia marchesában* (2004). Domenico Safamitát nem érdekli a forradalom, a patrióták ideái nem egyeznek saját eszméivel és személyes hasznot sem remélhet tőle. Nem akarja segíteni a felkelőket, de annak sem látja értelmét, hogy szándékosan akadályozza őket: mindössze minél kisebb veszteséggel szeretne kikerülni a helyzetből.¹⁰² Ellenben Stefano osztja az új eszméket és 1860 után egy lehetőségekkel teli földrészre tekint a félszigeten fekvő területekre.¹⁰³ Az *I Vicerében* (1894) pedig egyetlen dolog tartja vissza a déli arisztokratákat és a papokat a *Risorgimento* támogatásától: ha a forradalom sikerrel jár, le kell mondjanak az kiváltságaikról¹⁰⁴. Az *Il Gattopardóban* (1958) már ennek a bekövetkezése figyelhető meg¹⁰⁵.

Szicília Olaszországhoz (nem-)tartozása, az egységben betöltött szerepe központi kérdés a regényekben. Megjelenik, hogy a szicíliaiak nem tekintik magukat sem politikailag, sem földrajzi szempontból a királyság részének, autonómiára törekednek, illetve minden és

⁹⁶ Uo, 100.

⁹⁷ NC, 92.

⁹⁸ VILLARI 2013, 247.

⁹⁹ PETE 2020, 43.

¹⁰⁰ NC, 196.

¹⁰¹ Uo, 168.

¹⁰² LZM, 50.

¹⁰³ Uo, 80.

¹⁰⁴ IV, 221.

¹⁰⁵ IG, 30.

mindenki felett álló „isteneknek” hiszik magukat, akiknek nem szükséges változtatni az addig megszokott és az egységes állam által elveivel szembe helyezkedő társadalmi berendezkedésen. A *La zia marchesában* (2004) Domenico Safamita olasz helyett szicíliainak vallja magát és a népét, továbbá meggyőződése, hogy a Kettős Szicíliai Királyság tovább fog élni¹⁰⁶. Az *I Vicerében* (1894) megjelenik a történelem monoton ismétlődésének motívuma: Consalvo szerint az emberek mindig ugyanolyanok voltak, vannak és lesznek, így aztán, mivel a nemesség tekintélye örökké megmarad, az első, szinte általános választójoggal megválasztott személy nem közember, polgár vagy demokrata, hanem ő maga, Francalanza hercege.¹⁰⁷ Hasonló gondolat figyelhető meg az *Il Gattopardóban* (1958), amikor don Fabrizio azt mondja, a szicíliaiakat semmilyen hadsereg nem képes *jómodorra* tanítani, ugyanis ők maguk *nem akarnak javulni azon egyszerű oknál fogva, hogy tökéletesnek hiszik magukat: hiúságuk erősebb, mint nyomorúságuk*.¹⁰⁸ A szicíliaiak aludni akarnak és gyűlölik azt, aki fel akarja ébreszteni őket¹⁰⁹, tökéletesnek tartják magukat, nem akarnak közösködni, autonómiára törekszenek és saját királyt akarnak. Az *I vecchi e i giovani*-ben (1913) az elbeszélő szerint az 1848-as szicíliai parlament soha nem javasolt sem olasz konföderációt, sem Olaszországhoz csatolást, hanem egy zárt szicíliai királyságot saját királlyal.¹¹⁰ A *La zia marchesából* (2004) is az derül ki, hogy a déliek az autonóm szicíliai állam fennmaradásában reménykedtek, nem pedig a Piemonte vezetésével létrejövő olasz egységben.

Am 1860. október 21-i népszavazás véget vetett a szigetlakók autonómiával kapcsolatos reményeinek: Dél-Itália is csatlakozott a Szárd–Piemonti Királysághoz.¹¹¹ A csatlakozással azonban nem múltak el a feszültségek. Az északiak kolóniaként kezelték a *Mezzogiornót*¹¹². Az, hogy ez bekövetkezhetett, az *I Vicere* (1894) történetében meghazudtolja az egyesítés előtti garibaldista ígéretet: Szicília nem vált a szabad olasz haza szabad tartományává.¹¹³ A szicíliaiak számára talán mégis az a legszerencsétlenebb – ahogy a *La zia marchesában* (2004) don Paolo véleményeként megjelenik –, hogy a királyuk nem Palermóban székel.¹¹⁴ Padre Sedita szerint akkor válik valódi egységes állammá a királyság, ha Szicília maga, vagy az ok a létezésére megszűnik, ha a kormány már képes komolyan és igazságosan irányítani.¹¹⁵ A regényből

¹⁰⁶ LZM, 40.

¹⁰⁷ IV, 587.

¹⁰⁸ IG, 130.

¹⁰⁹ Uo, 131.

¹¹⁰ VG, 33.

¹¹¹ LZM, 51-52.

¹¹² Uo, 326.

¹¹³ IV, 572.

¹¹⁴ LZM, 158.

¹¹⁵ Uo, 253.

azonban nem úgy tűnik, hogy ez rövid időn belül bekövetkezik. Az *I Viceré*-ben (1894) a déliek és az északiak már az egység kezdetén a legalapvetőbb dolgokban is képtelenek voltak megegyezni¹¹⁶. Az *Il Gattopardo*-ban (1958) pedig Pallavicino ezredes, az új királyi haderő tisztje értetlenkedve fordul az új olasz állam létrejötté felé: „[...] *questo Regno d'Italia che si è formato per miracolo, vale a dire non si capisce come.*”¹¹⁷. Don Fabrizióval beszélgetve mondandóját úgy folytatja, hogy szerinte az olaszok sosem voltak még annyira megosztottak, mint amióta egyesültek: Torino továbbra is főváros akar maradni, Milánó szerint rosszabb a közigazgatás, mint az osztrákoké, Firenze fél, hogy elveszik a műkincseit, Nápoly sír az elveszített iparágak miatt, Szicíliában pedig nagy baj készül.¹¹⁸

2.2.2. Sztereotípiák

A széthúzáshoz kapcsolódóan a regényekben gyakran megjelennek a sztereotípiák és a címkézések. Nem az egyesült itáliai népek közti apró viselkedés- és gondolkodásbeli eltérésekről van szó, hanem olyan különbségekről, amelyek ellenségeskedést szítva éket vernek közéjük. Az *I Viceré*-ben (1894) és a *Noi credevamó*-ban (1967) a kulturális megosztottságról tanúskodó, szinte eposzi jelzők társulnak a származáshoz: „*napolitano mangiamaccheroni*”,¹¹⁹ „*piemontese mangiapolenta*”¹²⁰ és „*salernitano chiacchierone*”.¹²¹ A *Signora Avá*-ban (1942) az akcentus kritizálásán keresztül éri bírálát a nápolyiakat¹²². A *Noi credevamó*-ban (1967) a szerző Lopresti személyes tapasztalatain keresztül részletesen láttatja az északiakban és a déliekben egymásról élő (fals) elképzeléseket. Torino civilizációja középszerű és pimasz a déliek szerint, s úgy gondolják a torinóiak csöppet sem hasonlítanak rájuk: tiszteletlenek, ellenségesek egymással, csak a pénz érdekli őket és megvetnek mindenkit, aki se nem közülük való, se nem gazdag¹²³.

Az északiakat belsőleg megosztó ellenszenv egyik érdekes formája jelenik meg a *La conquista di Romában* (1885) a két részre szakadt város képében. A *polgároknak* nevezett emberek Róma új negyedeiben laknak. Hetvenezer hivatalnok, család, szolga, kutya és macska együtt sínylődve gyűlöli a város másik, magukat *igazi nemes rómainak* tartó felét, akik

¹¹⁶ IV, 251.

¹¹⁷ IG, 162.

¹¹⁸ Uo, 163.

¹¹⁹ IV, 167.

¹²⁰ Uo, 168.

¹²¹ NC, 50.

¹²² SA, 16.

¹²³ NC, 14., 68.

csütörtökönként gnocchit, szombatonként pacalt, máskor bárányt esznek és szeretik a fehérbort.¹²⁴

Az előítéleteket a másik oldalról vizsgálva, a *Noi credevamóban* (1967) az északiak tartanak a déliektől, rablóknak, szélhámosoknak vélik őket¹²⁵. Ugyanez az ellentét megfigyelhető a *La conquista di Roma* (1885) elején is az északiak ellenszenvében a délről érkező főszereplő irányába. Francesco Sangiorgio a többi parlamenti képviselő számára nem több egy együgyű déli ügyvédnél, akit a piemontiak gyűlölnék, a milánóiak kigúnyolnak, a toszkánok pedig megvetnek¹²⁶. Srao azonban nemcsak az északiak és a déliek között feszülő ellentéteket, de az egységes Olaszország minden régiójából származó emberek közti különbségeket is részletekbe menően láttatja a parlamenti képviselők személyén keresztül: a szicíliaiak átadják magukat az iróniával vegyes buzgalomnak, a nápolyiak gesztikulálva kiabálnak, a rómaiak figyelmesen várnak, a toszkánok nevetnek ambiciózusan gúnyolódni önmagukon és másokon, a lombardiaiak csoportokba szerveződnek, a piemontiak és liguriaiak szótlanul tüsténkedve jönnek-mennek. A kis déli tartományok képviselőit mint a politikailag legszenvedélyesebb embereket, a tartományokat pedig mint a nagy városok megélhetését és gazdagságát biztosító vidékeket mutatja be a regény.¹²⁷

Az *I Malavoglia*-ban (1881) padron 'Ntoni a Malavoglia család túlélésével kapcsolatban kiemeli az összetartás fontosságát, vagyis azt, hogy az emberek csak úgy juthatnak az egyről a kettőre, ha a kéz ujjaihoz hasonlóan mindenki a saját kötelességét teljesítve segít¹²⁸. A megállapítás szó szerinti értelmében a családra vonatkozik, de Itália régióira is rávetíthető: széthúzásból nem lehet erős egységet létrehozni. Ezzel egybeesik az is, amit don Carlo mond Pietrónak a *Signora Avában* (1942): „*C'è armonia nell'universo [...] e tutto deve essere al suo posto, il progresso umano vuole che tutti facciano il loro dovere.*”¹²⁹.

2.2.3. A politika "gioco di promesse"

A regényekben feltárt szicíliai politikai helyzet, a kezdeti ígéretek, majd a csalódottság azt mutatják, hogy a *Risorgimentó*-ból egyre inkább elveszett a köztársasági eszme és az egyesítés iránti őszinte lelkesedést csak a hiú remény tartotta életben. A déli szempontból sikertelen egyesítés okozta csalódottság szorosan kapcsolódik a felismeréshez, hogy a kezdeti ígéretek

¹²⁴ CR, 72.

¹²⁵ NC, 14.

¹²⁶ CR, 77-78.

¹²⁷ Uo, 149.

¹²⁸ IM, 7.

¹²⁹ SA, 19.

félrevezetőek, csalókák voltak¹³⁰, vagyis a politika nem más, mint az ígéretekkel való játszadozás – mondja Ignazio Capolino girgenti ügyvéd az *I vecchi e i giovani*-ben (1913). Gerlando Laurentano mindig az aktuális vezetőhatalom mellett áll ahelyett, hogy saját elveihez lenne őszinte¹³¹. Hasonló fordulat figyelhető meg az *Il Gattopardo*-ban (1958), amikor don Fabrizio meglepve kérdezi Tancredit és barátját, Caviaghit, miért nem viselik a garibaldisták vörös ingjét. A két ifjú felháborodottan válaszolja, hogy Garibaldi seregének felosztatáskor, mint minden valamire való ember, ők is beléptek *Szardínia* királyának seregébe: az igazi hadseregbe.¹³² Nem olyan pálfordulásról van szó, mint Gerlando Laurentano esetében, de a ebből fakadó feszültség rányomja a bélyegét a beszélgetésre. A *Noi credevamo*-ban (1967) Banti a patrióta eszmék korai fellángolását, későbbi korrózióját, majd az azokból való fokozatos kiábrándulást mutatja be egészen a teljes csalódottságig: a cselekmény az egyesítéspárti politikusok hitegető módszerére való ráébredésnél csúcsosodik ki. A garibaldista Lopresti meglepve látja, hogy jópár régen alázatos Bourbon-párti ismerőse most kokárdával a mellén II. Viktor Emánuel dicsőíti¹³³: az emberek nem hűek az elveikhez, oda csatlakoznak, ahol nagyobb személyes nyereséget remélnek. Ennek a folyamatnak egyik fontos mérföldkövét mutatják Lopresti hitevesztett szavai: „[...] altri pensieri [...] mi occupavano. Lo sapevo da gran tempo che l'ideale repubblicano era perduto, ma adesso mi accorgevo che in tutti quegli anni di martirio ci avevo ancora confusamente sperato [...]”.¹³⁴ Később egyenesen cselszövőnek¹³⁵, a déliekkel szemben előítéletesnek, kicsinyes elképzelésekkel rendelkező emberek nevezi a politikusokat, akik belekényszerítik Garibaldit a monarchikus államforma jelentette béklyóba¹³⁶. A politikusokat teszi felelőssé azért, hogy Garibaldi és követői nem képesek betartani a déli parasztoknak tett ígéreteiket. Valójában Banti figurája nem mást mond ki, mint hogy az egységben való csalódás oka, hogy bár Garibaldi képes volt elsöpörni a Bourbon-rendszert, nem tudta véghezvinni a reformokra vonatkozó radikális terveit.¹³⁷ Kezdetben az elnyomott tömegek felszabadításáért, a Bourbon-dinasztia elűzéséért küzdő hősként tekintettek rá Délen, majd csalódniuk kellett, mert a nemzeti egység harcosaként a helyi földbirtokosok támogatását megnyerendő, vérbe fojtotta a parasztok zavargásait.¹³⁸ Így végül az adók, a földosztás kérdése nemhogy megoldódott volna, de súlyosabbá vált, a kialakult

¹³⁰ VG, 311.

¹³¹ Uo, 11.

¹³² IG, 107-108.

¹³³ NC, 199.

¹³⁴ Uo, 135.

¹³⁵ Uo, 231.

¹³⁶ NC, 210.

¹³⁷ PETE 2018, 229.

¹³⁸ PETE 2020, 43.

helyzetet pedig a sorkötelezettség bevezetése és a régi rend megújítására vonatkozó törekvés tovább rontotta.¹³⁹

Szintén a *Noi credevamó*ban (1967) jelenik meg, hogy a *Risorgimento* sikertelenségének nem egyedül a szavakkal játszva mást megtévesztő politikusok az okai, hanem a garibaldisták is, akik között csak elvétve akadt olyan őszinte demokrata patrióta, aki értelmetlennek talált egy olyan forradalmat, amely nem képes megszabadítani az embereket a nyomortól és a tudatlanságtól¹⁴⁰. A *Signora Avá*ban (1942) az 1859-es forradalmi megmozdulások kezdetén – tehát még jóval az elért eredményekhez fűződő csalódás megjelenése előtt – De Risio ösztönösen megérzi, hogy a fiatalokat homályos reményekkel és bizonytalan végkimenetelű ígéretekkel buzdítják a patrióták¹⁴¹. Mi több, az *I vecchi e i giovani*ban (1913) a papok is megjelennek mint a *Risorgimento* keserű következményeiért felelős személyek. A patrióták és a papok aranykort ígértek a fellázított népnek, de becsapták őket. Így az egységes olasz államban a parasztok vagy munka nélkül tengődnek, vagy bár dolgoznak, nem élnek. Ám mégsem hallanak mást, mint hogy fogjanak össze és legyenek ők azok, akik a törvényeket hozzák¹⁴². Az írók ábrázolása alapján levonható tanulság, hogy mire az olasz egyesítés megvalósult, az eredeti köztársasági eszmék követése helyett csak a személyes érdekek lettek az irányadók.

2.3. Megoldás?

2.3.1. Elnyomott déliek

A regényekben megjelenő déli kérdés ma is létező probléma, amit jól mutatnak az északi és déli területek között feszülő gazdasági-társadalmi ellentétek. A *La conquista di Romában* (1885) az állami költségvetés parlamenti megtárgyalása során az újabb adók kivetése ellen felszólaló Sangiorgio a déliek nyomoráról, a helyzetüket nem ismerő északiak felelőtlenségéről beszél. A parlament előtt feltárja, hogy az északiak számára semmiségnek tűnő adóemelés délen az élet és a halál közti választóvonalat jelenti. A szétszórt falucskák a hegyekből lezúduló, a kevéske legelőt is elborító földcsuszamlások áldozataivá válnak, távol húzódik tőlük a vasút, hiányzik az ipar és a malária gyakran szedi áldozatait.¹⁴³

¹³⁹ PETE 2018, 229.

¹⁴⁰ NC, 51.

¹⁴¹ SA, 145.

¹⁴² VG, 20.

¹⁴³ CR, 79-80.

A malária pusztítása az *I Malavogliában* (1881) is megjelenik¹⁴⁴, akárcsak az *I vecchi e i giovani*-ban (1913), ahol járványok tizedelik az embereket, vagy ha nem, szomjan halnak, mert hiába veszi őket körül a tenger, nincs ivóvíz¹⁴⁵. Verga és Pirandello e megjegyzésekkel a modern Olaszország lakosságának egyik legnagyobb, évszázadok óta pusztító ellenségét mutatja be, amely egészen a 20. századig, a mocsarak tömeges lecsapolásáig – más kórokkal együtt (pl. kolera) – gyakran tizedelte a lakosságot.¹⁴⁶ Pirandello feudális zsarnokságtól sínylődő parasztjai éheznek, s mivel a magas adók miatt még kenyérre sincs pénzük,¹⁴⁷ görögdinnyén és fügekaktuszon élnek.¹⁴⁸ Ennek ellenére Salvo a kénbányaiban dolgozó munkásokat arra kényszeríti, hogy az ő bódéiban vásárolják meg az alapvető szükségleteikhez elengedhetetlen, túlárzott termékeket.¹⁴⁹ Pirandello a déli szegények életét évszázadokon keresztül meghatározó problémára mutat rá: kizsákmányolás és túlhajszolás. Ennek fényében végképp érdekes, hogy 1876-ban egy parlamenti bizottság azt jelentette, a szicíliai parasztok jobban élnek, mint a lombardiai rizstermelők. Ám ugyanebben az évben Leopoldo Franchetti és Sidney Sonnino toszkán tudósok a Dél helyzetét feltáró vizsgálatukkal rávilágítottak, hogy a korábbi jelentés kizárólag a helyi polgári réteg által szolgáltatott adatokon alapult, és a valóságban Szicíliát feudális típusú latifundiumok, titkos társaságok nyüzsgése, paraszti lázongások, kivándorlás, tökehiány, uzsora és embertelen mértéket öltő gyermekmunka jellemzi: a kénbányákban napi tizenkét órát dolgozó legfeljebb tízéves fiúk a kitermelt anyagot 25-30 kilós csomagokban cipelik naphosszat a vállukon a mélyből egyéssen a felszínre.¹⁵⁰

A déliek életkörülményeit tovább súlyosbította a társadalmi egyenlőtlenség. A regényekben visszatérő elem, hogy a törvény felerősíti a különbségeket, s nemcsak lehetőséget ad a déli feudalizmus továbbélésére és a kiszolgáltatott parasztok kizsigerelésére, de védi is a kizsákmányolókat,¹⁵¹ míg a kormány nincs tisztában a régióként eltérő valós helyzettel. A délen uralkodó állapotokat Verga részletekbe menően láttatja.¹⁵² Különös hangsúlyt fektet a társadalmi különbségek bemutatására. Míg egyesek háta kettétörik a kemény munkától, mások semmittevően a hasukat süttetik a napon. Annak ellenére, hogy Jézus, a *legnagyobb forradalmár* szerint az embereknek mind egyenlő *testvéreknek* kellene lenni, maguk a papok a

¹⁴⁴ IM, 91.

¹⁴⁵ VG, 25.

¹⁴⁶ Persze nemcsak a déli parasztok, az északiak is szenvedtek a járványoktól falun éppúgy, mint városban. Emellett a néptömegek élelmezésében sem volt különösebb eltérés régióként, tehát az általános életkörülmények északon sem voltak jelentősen jobbak, mint délen. (PETE 2018, 220.)

¹⁴⁷ VG, 78.

¹⁴⁸ NC, 22.

¹⁴⁹ VG, 289.

¹⁵⁰ D'AMBRA 2021

¹⁵¹ VG, 75.

¹⁵² IM, 160-163.

zsaruk és a besúgók.¹⁵³ Jovinénél ugyanez tűnik át Pietro szavaiban: „[...] *i galantuomini sono grassi non possono lavorare: se fossero secchi lavorerebbero e allora non sarebbero più galantuomini.*”¹⁵⁴ A *Signora Avá*ban (1942) pedig Scansi jegyző szerint *igazi hazáról* csak akkor lehet beszélni, ha mindenki meghajol a törvény előtt, mert csakis a mindenki felett álló szavály szolgálatát igazságot a csupa „névtelen”, egyenlő ember számára.¹⁵⁵ Ettől azonban még igen messze jár az ország. A *Noi credevamo* (1967) déli halászáinak példája bizonyíték arra, hogy a kisemmizett szegényemberek nincsenek tisztában a jogaikkal, de az állam fogalmával, funkciójával sem, mely jelentős mértékben hátráltatja a folyamatot. Következésképpen ilyen körülmények között, ha akarnának, sem tudnának a saját helyzetükön segíteni, mert nem tudják mihez van joguk az új olasz állam törvényei szerint.¹⁵⁶ Ráadásul nem segít a déli szegényeknek az igazságszolgáltatással kapcsolatos, több generációra visszanyúló rossz tapasztalata sem. Ezért, bármikor, ha dolguk akad a törvénnyel (akár csak szemtanúként idézik be őket), eskü alatt tagadják, hogy bármit is tudnának. Akkor sem tesznek másképp, ha ezzel megakasztják az eljárás mentét, ellehetetlenítik a tettes elfogását, megbüntetését¹⁵⁷. A *La zia marchesá*ban (2004) Domenico Safamita egyik alkalmazottja, don Paolo meglátása szerint különböző törvények vonatkoznak a szegényekre, a gazdagokra és a királyra, olyannyira, hogy még az isten, akiben hisznek, sem ugyanaz¹⁵⁸. A törvények igazságtalansága témává válik az *I vecchi e i giovani*ban (1913) is némi ironiával vegyülve: „*Almeno davanti a Dio dovremmo essere tutti eguali, ecco! Tutti, escluso il principe; non c'era bisogno di dirlo.*”¹⁵⁹ A kénbányászok korporációkba tömörülnek, hogy ne csak a gazdagok, de a törvény ellen is fellázadjanak¹⁶⁰, ugyanakkor sem a déli földműveseknek, sem a bányászoknak nem jelent mást az igazságszolgáltatás, mint erőszakot, vért és mészárlást. Sosem hittek az igazságosságban, mert a törvény a valóságban sosem képviselte az érdekeiket¹⁶¹.

Az elemzések alapján kiderül, hogy az írók ábrázolásaiban az északi dominanciájú kormány nincs tisztában a Dél helyzetével, a saját arcára akarja formálni („*piemontizálni*”) a délieket ahelyett, hogy az ottani adottságokból akarná a parasztok számára legjobbat kihozni, ami végeredményben az egység javát szolgálná. A politikusok jószerével keveset, vagy épp semmit sem tudtak a déli területek valós állapotáról: még Cavour sem járt sem Rómában, sem

¹⁵³ Uo, 163.

¹⁵⁴ SA, 51.

¹⁵⁵ SA, 129.

¹⁵⁶ NC, 268.

¹⁵⁷ IM, 195.

¹⁵⁸ LZM, 186.

¹⁵⁹ VG, 81.

¹⁶⁰ Uo, 6.

¹⁶¹ Uo, 291.

Itália attól délebbre fekvő régióiban.¹⁶² Giuseppe Ferrari tett először parlamenti javaslatot egy, a déli helyzetet vizsgáló parlamenti bizottság létrehozását az 1861. április 2-6. közötti parlamenti ülésen. A javaslatot Marco Minghetti belügyminiszter elvetette, de még ugyanebben az évben, a november 20-i parlamenti ülésen az ellenzék elérte, hogy megvitassák a déli kérdést.¹⁶³ Mégis, további tizenöt év telt el a Franchetti-Sonnino jelentésig, amely végre az északi politikai elit elé tárta Dél-Itália nyomorúságos állapotát¹⁶⁴. Az északi politikusok azonban többnyire megvetően nyilatkoztak Dél állapotáról és lakóiról¹⁶⁵. A társadalmi problémák helyett inkább a *brigantaggio* miatt beszéltek róla, tehát nem szociális szempontból közelítették meg, hanem rendészeti problémaként kezelték a kérdést.¹⁶⁶

A kormány tájékozatlanságának szemléletes ábrázolása a *Noi credevamo*-ban (1967) bemutatott 1862-es helyzet. Míg a *brigantik* az egész Reggio környéki régió urai,¹⁶⁷ a miniszterek szerint minden a legnagyobb rendben van, az új alattvalók hűsége tökéletes¹⁶⁸. Ezek a miniszterek Lopresti számára hazug, lusta önkéntes szolgálai a hatalomnak,¹⁶⁹ akik döntéshozatalkor csak saját érdekeiket nézik. Ehhez kapcsolódik a sóra kivetett adó megemlése, ami több regényben is visszatérő elem. Például a *La conquista di Roma* (1885) kapcsán korábban már említett parlamenti beszéd is az újabb adók kivetésére fókuszál.¹⁷⁰ Vergánál a halászok körében kelt nagy visszhangot, akik a sóadó megemlése¹⁷¹ miatt nem tudják a szardellákat tartósítani, így akár el is égethetik a bárkáikat, mivel semmit sem ér a kifogott hal.¹⁷² De ugyanígy vámot vet ki a kormány a szurokra is¹⁷³, és úgy tűnik: „*Non c'è tasse che bastano, e un giorno o l'altro bisognerà finirla davvero.*”¹⁷⁴. Comare Venera úgy gondolja, az egész tolvajok műve, akiknek nincs veszténivalójuk, mert nem fizetnek semmit emiatt¹⁷⁵. Verga ezekkel a mozzanatokkal világít rá arra, hogy a déli parasztok hiába várták az ígéretek valóra váltását, a vámtarifákon való könnyítés és a piac kiszélesedése okozta gazdasági fellendülést. Mindezek helyett az 1861-ben nagyjából 2,5 milliárd lírara rúgó és egyre csak növekvő államadósság miatt a kormányzó elit a közterhek növelését és a szociális kiadások

¹⁶² Uo, 216.

¹⁶³ PETE 2020, 133.

¹⁶⁴ D'AMBRA 2021

¹⁶⁵ PETE 2018, 217-219.

¹⁶⁶ Uo, 216.

¹⁶⁷ NC, 276.

¹⁶⁸ Uo, 276.

¹⁶⁹ Uo, 278.

¹⁷⁰ CR, 79-80.

¹⁷¹ IM, 68.

¹⁷² Uo, 38.

¹⁷³ Uo, 69.

¹⁷⁴ Uo, 73.

¹⁷⁵ IM, 75.

visszafogását szorgalmazta. A délieket a korábbinál is mélyebb szegénységbe taszító intézkedésekre meg is érkezett a válasz, amikor 1868-69-ben tiltakozások törtek ki az új örlési adó miatt.¹⁷⁶

A társadalmi egyenlőtlenséggel és a demokratikus rendszerrel kapcsolatban leírtak alapján úgy tűnhet, földesúr és szolga, arisztokrata és paraszt viszonya minden regényben ugyanarról az oldalról, elnyomó és elnyomott kapcsolataként van bemutatva. Ellenben az *Il Gattopardo*-ban (1958) teljesen más színben tűnik fel, ugyanis nem mutatkozik igény a változásra¹⁷⁷, akárcsak a *La zia marchesában* (2004), ahol a Safamiták és a nekik dolgozó emberek kölcsönösen tisztelik egymást.¹⁷⁸

2.3.2. Tudatlanság

„[...] non è colpa sua se non sa esprimersi meglio; è colpa del governo che lo lascia nell'ignoranza”¹⁷⁹ – vetődik fel a déli parasztok tudatlanságának kérdése kapcsán az *I Malavoglia*-ban (1881). A témával kapcsolatos, talán legfontosabb alaptézis a *Noi credevamo*-ban (1967) olvasható: „Sbaglia chi crede che l'ignoranza sia sinonimo di semplicità [...]”¹⁸⁰. Banti fontosnak találta kiemelni, hogy a tudatlanság és az egyszerűség korántsem jelentik ugyanazt: a tudatlanságon lehet segíteni. A parasztok iskolázatlansága a regények ábrázolásában drasztikus méreteket ölt. Verga művében a déliek az északiak által kihúzott távíróvezetéket okolják a szárazságért. Úgy tartják, a vezeték magába szívja az esőt délen és elszállítja északra. Ebbéli meggyőződésük bizonyítékának vélték az új törvényt: aki megrongálja a vezetéket, börtönben végzi.¹⁸¹ Ezzel Verga a technológiai újításoktól megrémülő, az ismeretlennel szemben ellenszenvet tápláló tudatlan társadalmi réteg rajzával az általuk okozott problémákra világít rá. Például a vasúthálózat kiépítésekor a parasztok részéről szabotázsakciókra lehetett számítani, gyakran támadtak mozdonyokra és vasúti kocsikra. Az *I vecchi e i giovani*-ben (1913) Nocio Pigna *hitvány barmok országának* nevezi Dél-Olaszországot, ahol csak Castelterminiben négyezer analfabéta él¹⁸². Pirandello az emberek és a kutyák összehasonlításán keresztül érzékelteti az északiak és a déliek közé beékelődő kommunikációs gátat¹⁸³, azaz a déli parasztok a megfelelő iskolázottság hiányában nem tudják

¹⁷⁶ PETE 2018, 231.

¹⁷⁷ IG, 48.

¹⁷⁸ LZM, 39.

¹⁷⁹ IM, 167.

¹⁸⁰ NC, 234.

¹⁸¹ IM, 39.

¹⁸² VG, 23.

¹⁸³ Uo, 27.

magukat kifejezni, nem tudnak hangot adni a véleményüknek, ezért az északiak azt hiszik, a szegények még csak nem is gondolkodnak.

A helyzetre kínált megoldás mind Vergánál, mind pedig Bantinál a déli nép oktatása lenne. A mindennapi gyakorlatban azonban korántsem egyszerű kivitelezni. Ahogyan Banti regényében mondják: tudatlanság borítja el az elméjüket és állatiasan viselkednek,¹⁸⁴ ezért az öntudatra ébresztésükhöz szükséges lassú oktatásra nincs idő a forradalom által megkövetelt gyors változások közepette¹⁸⁵. A *Noi credevamo* (1967) főszereplője még azt is hozzáteszi, a déli parasztság tudatlansága a *Risorgimento* sikertelenségének oka¹⁸⁶.

Annak ellenére, hogy az ún. tudatlan déli parasztnak oktatásra van szükségük, a *La zia marchesában* (2004) az új kormány programját kritizáló egyik arisztokrata magából kikelve a következő kérdést teszi fel társainak: „*Chi l'ha mai detto che debbono leggere tutti?*”,¹⁸⁷ míg egy másik ezt kiáltja: „*I braccianti di braccia hanno bisogno per lavorare, non di carta e penna!*”¹⁸⁸. Ehhez a hozzáálláshoz meglehetősen közel áll donna Ferdinanda álláspontja az *I Viceréből* (1894), aki nemcsak ellenzi a széles társadalmi kört érintő alfabetizációs törekvéseket, de egyenesen szégyennek tartja az írni-olvasni tudást és nem hiszi, hogy a fejlődés kulcsa a kemény tanulás lenne.¹⁸⁹ Azon túl, hogy a déli parasztnak szembe kell nézni a tanulatlanság által támasztott nehézségekkel, az *I vecchi e i giovani*-ben (1913) ábrázolt helyzet szerint ezek az *elállatiasodott* emberek képtelenek bármiféle társadalmi együttműködésre¹⁹⁰, ők a kerékkötői az ország felemelkedésének. A forradalmárok erőfeszítése hiábavaló, hiszen a parasztnak az olasz egységet alapjaiban teszik tönkre.

Ezek ismeretében felmerül a kérdés, minek is tekinthetők a gazdaságilag elmaradott, iskolázatlan déliek: hátráltalják a fejlődést, vagy inkább ők maguk azok, akiknek köszönhetően lehetőség nyílik az előre lépésre? A *Risorgimento* mérlegéhez hasonlóan az irodalom válaszai is megoszlanak. A *Signora Avában* (1942) a fejlődést kizárólagosan biztosító szilárd talajként kerül bemutatásra ez a népréteg. Don Carlo – aki le akarja beszélni Pietrót a szerzetességről – figyelmezteti a fiút, hogy a kolostorokat be fogják zárni, mert megvetik a semmittevő szerzeteseket. Hozzáteszi, a társadalom a tudomány és kultúra fejlődését tápláló gyümölcsök betakarításának szent feladatát a parasztnak bízta.¹⁹¹ Ezzel egybe vág Serao művének azon

¹⁸⁴ NC, 120.

¹⁸⁵ VG, 271.

¹⁸⁶ NC, 262.

¹⁸⁷ LZM, 327.

¹⁸⁸ Uo, 327.

¹⁸⁹ IV, 121.

¹⁹⁰ VG, 404-405.

¹⁹¹ SA, 17-18.

jelenete, amely a nagyvárosok megélhetését és gazdagságát garantáló országrészként láttatja a déli tartományokat.¹⁹² Hasonló az *I vecchi e i giovani*ban (1913) bemutatott nézőpontok egyike is, ti. a mérnök Aurelio Costa szerint a parasztság az, aki mindenki mást fenntart, de mindezt úgy, hogy közben maga belerokkan.¹⁹³ A *Noi credevamo*ban (1967) Lopresti a déli favágókat és szénégetőket jobban megismerve kezdetben úgy gondolja, egyszerű gondolkodásuk megfelelő ápolásával új támogatókat szerezhetnek céljaik megvalósításához: vagyis a déli parasztokra támaszkodva válik lehetségessé az előrelépés, a fejlődés.¹⁹⁴

Természetesen az ún. tudatlan déliek mint a fejlődés és az egyesítés kerékkötői is megjelennek a regényekben. Az *I Malavoglia*ban (1881) a halászok akadályt jelentenek a modernizáció számára, mert csökönyösen ragaszkodnak a szokásaikhoz. Például, amikor don Franco a szardellák sózásának új módját szeretné megmutatni a halászoknak a fejlődés jegyében, ők nevetve elutasítják az ötletet. A felháborodott don Franco megállapítja, hogy az ilyen emberekkel nem lehet mit kezdeni: azt mondják, nem akarnak köztársaságot, de valójában csak azért, mert azt sem tudják, mi az.¹⁹⁵ Ugyanerre a jelenségre utal az *I vecchi e i giovani* (1913) Salvója, aki szerint azért, hogy előbbre jussanak, az üres fejű parasztok összefognak: elhisznek mindent, amit a vezérük mond, és azt sem veszik észre, ha ő örült vagy szélhámos¹⁹⁶. Később Lando Laurentano háborog látva, hogy az „öregek műve”, azaz az egész olasz egyesítés Róma csatornáiban süllyed el, az északi területek koalíciója megbízhatatlan, a nyomor és a tudatlanság uralta Délről pedig a névtelen képviselők alantas tömege özönli el a parlamentet¹⁹⁷.

Mindez az olaszok belső megosztottságát mutatja, de arra is rávilágít, hogy a déli parasztok nem kívánt nehézséget jelentenek az egység számára. A *Noi credevamo* (1967) garibaldistái között a forradalom előrehaladtával egyre elfogadottabbá válik a nézet, hogy a szegények Cavour cselszövéseit nem képesek átlátni, a déliek tudatlanságuk miatt félreértelmezik a politikusok és a patrióták szándékait,¹⁹⁸ mindent el kell nekik magyarázni, de a sikerhez már túl késő. Erre utal miss Florence is, amikor Lopresti déli parasztokba vetett vak reményét meg szeretné ingatni: „*Siete in pochi, forse v'illudete, il popolo è troppo ignorante e non vi segue. Non arriverete mai alla vera libertà con questi mezzi.*”¹⁹⁹.

¹⁹² CR, 149.

¹⁹³ VG, 112.

¹⁹⁴ NC, 61.

¹⁹⁵ IM, 135.

¹⁹⁶ VG, 226.

¹⁹⁷ Uo, 367.

¹⁹⁸ NC, 133.

¹⁹⁹ Uo, 80.

A felsorolt példák alapján tehát mi sem mondhatunk mást, mint Pirandello: „*Non poteva l'Italia farsi in altro modo? Segno che non erano ancora ben maturi gli eventi [...]. Troppi calcoli e riflessioni ombrose e tentennamenti e scrupoli e ritegni e soggezioni avevano mortificato la creazione della patria.*”²⁰⁰ Olaszország egyesítése tévútra siklott, mivel még nem érett meg az idő a változásokra.

²⁰⁰ VG, 269.

ÖSSZEGZÉS

A dolgozatom témája, a déli országrész gazdasági-technológiai elmaradottsága által meghatározott ún. *questione meridionale* és a *Risorgimento* megítélésének irodalmi visszhangja egy, a mai modern olasz államban is fennálló problémát helyez a fókuszba, az Észak- és Dél-Olaszország közötti összetett (politikai, társadalmi, gazdasági és kulturális alapon nyugvó) ellentétet. Ez a probléma jelentős szerepet töltött be már Itália 19. századi történelmének sorfordító, a nemzeti egység megalkotásának időszakában is. Az Olaszországban éppen fennálló társadalmi, gazdasági és kulturális helyzet feltárásához, valamint megértéséhez szükséges a múlt beható ismerete: vagyis ez esetben elengedhetetlen a *Risorgimento* mozgalmának, az egységhez vezető folyamatok eredetének, következményének és megítélésének tanulmányozása. Az irodalom kérdésekre adott válasza mindig tanulsággal szolgálhat.

Kutatásom során az egység létrejötte óta eltelt 160 év olasz irodalmából kiválasztott művek felhasználásával igyekeztem a fenti témát feltérképezni, szisztematikusan rendszerezni és megvizsgálni, majd a dolgozatomban az eredményeket bemutatni. Mindent egybevetve, az eredményeket tekintve megállapíthatom, hogy a hipotézisem beigazolódtott, a vizsgált művekben kínált irodalmi fikció alkalmas arra, hogy az olasz egyesítés utáni történelmi jelentőségű érzelmi krízis okait, a mögöttes folyamatokat megfogalmazza. A szerzők olyan komplex módon ábrázolták (újra teremtették) a valóságot, amely túlmutat a pusztán történelmi tényeken. Bebizonyosodott, hogy az irodalom tükrében a *Risorgimento* és az egységes Olaszország létrejötte a társadalom széles köreiben megélt csalódás, egy valóban hosszú távon ható tartós közösségi *trauma* forrása.

Az elvégzett munka fényében kijelenthetem, hogy a regények a *Risorgimento* irodalmi reprezentációjának vizsgálatához gazdag forrást biztosítottak. Olyannyira, hogy a jelen dolgozatomban a problémaközpontú analízis során felvázolt témák nem is fedik le teljes egészében az írók által felkínált összes kérdéskört. A kutatásban való továbblépés fontos eleme lehet a későbbiekben megvizsgálni az egyház és a vallás kérdését, a nők szerepét és társadalmi helyzetét a *Risorgimento* korában, valamint a forradalomnak köszönhetően hatalmi pozícióba emelkedő újjazdag réteg jellemzőit.

Mindenesetre az itt bemutatott nyolc regény a sokféle nézőpontnak és elbeszélői attitűdnek köszönhetően árnyaltabb, ugyanakkor pontos látteleletet nyújtják a kollektív csalódás okainak és a déli helyzetnek. Az írók elsősorban az életkörülmények általános feljavítására, valamint egy erős piemonti befolyás alatt álló alkotmányos állam megalapítására törekvő, a déli parasztokat

a földosztás ígéretével magához édesgető mozgalomként mutatják be a *Risorgimentót*, amelynek kulcsszavai a szabadság, fejlődés, demokrácia és társadalmi egyenlőség. A vizsgálat azt mutatta, hogy a szerzők többé-kevésbé egységes vélekedése szerint az egyesítéspártiak jobbára üres frázisokkal hitegették a déli parasztokat, a politikai vezetők nem voltak tisztában a déli régiókat uraló szegénységgel, így nem oldották meg a földkérdést és a közterhek csökkentését. Mindezek mellett a köztársasági eszme korróziója egyre erősödött, a közérdek helyett a politikai elit személyes motivációi irányították az újonnan létrejött fiatal Olaszországot, amely sosem volt még annyira megosztott, ellenségeskedő és széthúzó, mint az egység idején. Tehát függetlenül attól, hogy a regények milyen módon láttatják a posztunitárius olasz állam, és azon belül a Dél helyzetét, a tematikus vizsgálatok során a kulcsszó mindegyikük esetében a *csalódás*.

A kutatásom újszerűsége a fentiekben meghatározott téma szisztematikus vizsgálatában áll. A rendelkezésre álló anyag könnyebb áttekinthetősége érdekében kiemelttem a művekből az egyes szempontokat leginkább jellemző szövegrészleteket, és az ily módon elkészített gyűjteményt függelékként csatoltam a dolgozathoz, amelyben az összegyűjtött anyagnak pusztán töredékét tudtam bemutatni. A Dél szempontjából többnyire sikertelennek bizonyuló *Risorgimento* irodalmi reprezentációjával foglalkozó kritikától eltérően a műveket téma- és problémaszempontú módon közelítettem meg túllépve az ún. *antirisorgimentós* irodalom felsorolásain és rövid tartalmi ismertetésein, ami mindenképpen részletesebb feltárását eredményezte a témának. Ami a továbblépés fentiekben jelzett lehetőségeit illeti, feltétlenül kiegészítendő az itt felhalmozott korpusz bővítésével nyitott új kutatási irányok beemelésével, akár művek specifikus kritikai olvasatán keresztül. Egészen biztosan termékeny talajra lelhetnénk a szövegek posztkoloniális, geokritikai vagy trauma szempontú megközelítésében.

RÖVIDÍTÉSEK

LZM

Agnello Hornby, Simonetta (2004). *La zia marchesa*. Universale Economica Feltrinelli.

NC

Banti, Anna (2010). *Noi credevamo*. Oscar Mondadori.

IV

De Roberto, Federico (1995). *I Viceré*. Biblioteca economica Newton Classici. Második online változat kiadásának éve 2008, E-book ISBN-kód: 9788897313045.

SA

Jovine, Francesco (1978). *Signora Ava*. Einaudi.

TT

Pirandello, Luigi (1924). *Tutt'e tre*. In: Pirandello, Luigi: *Tutt'e tre*. Progetto Manuzio. Online változat kiadásának éve 1998, E-book ISBN-kód: 88-7983-562-9, 3-7.

VG

Pirandello, Luigi (2012). *I vecchi e i giovani*. eNewton Classici.

CR

Serao, Matilde (1910). *La conquista di Roma*. F. Perella edizione, Nápoly. Online kiadás éve 2012, E-book ISBN-kód: 9788897313816.

IG

Tomasi Di Lampedusa, Giuseppe (2002). *Il Gattopardo*. Universale Economica Feltrinelli. Digitalizált változat Yorikarus @ forum.tntvillage.scambioetico.org által gondozva.

GM

Tomasi Di Lampedusa, Giuseppe (1961). *Il giorno di un mezzadro*. In Tomasi di Lampedusa, Giuseppe. *Racconti*. Giacomo Feltrinelli Editore, Milano, 17-40.

IM

Verga, Giovanni (1881). *I Malavoglia*. Feedbooks, EPub-formátum. Online kiadás éve: NA.

LÀ

Verga, Giovanni (1883). *Libertà*. In: Verga, Giovanni: *Tutte le novelle*, 459-468. Negyedik online kiadás: 2017. E-book ISBN-kód: 9788828100898.

BIBLIOGRÁFIA

ALBERTI - FJ

Alberti, Paolo (szerk.) (NA). *Francesco Jovine*. Liber Liber, URL.: <https://www.liberliber.it/online/autori/autori-j/francesco-jovine/>, (utolsó letöltés: 2022.11.30.).

BARBERO 2021

Barbero, Alessandro (2021). *Le Falsità del Neoborbonismo* - Alessandro Barbero (Cisterna d'Asti) [Inedito]. URL.: <https://www.youtube.com/watch?v=T6esgHd0R5w> (utolsó letöltés: 2023.01.07.).
Feltöltő: Alessandro Barbero – La Storia siamo Noi.

CATANORCHI – GV

Catanorchi, Sabina (NA). *Giovanni Verga*. Liber Liber, URL.: <https://www.liberliber.it/online/autori/autori-v/giovanni-verga/> (utolsó letöltés: 2022.11.30.).

COSTANZA 1960

Costanza, Salvatore (1960). *La Sicilia dal 1849 al 1860*. Studi Storici, 1 (3), 651-654.

CROCE 1980

Croce, Alda & Croce, Elena (szerk.) (1980). *Narratori Meridionali dell'800*. Classici italiani – Collezione fondata da Ferdinando Neri. Classici U.T.E.T.

D'AMBRA 2021

D'Ambra, Angelo (2021). *L'inchiesta di Franchetti e Sonnino*. Historia Regni, URL.: <https://www.historiaregni.it/linchiesta-di-franchetti-e-sonnino/> (utolsó letöltés: 2023.01.03.)

GIOVIALE 2009

Gioviale, Fernando (2009). *Note su I vecchi e i giovani. Pirandello tre memoria e prospettiva*. In.: Elena Candela (szerk.). Studi sulla letteratura italiana della modernità – per Angelo R. Pupino – Primo Novecento. Liguori Editore, Domini, Università di Napoli „L'Orientale” Dipartimento di Studi Comparati, 239-251.

LAVEZZI és Tsi 1992

Lavezzi, Gianfranca & Martignoni, Clelia & Sarzana, Pietro & Sacconi, Rossana (szerk.) (1992). *Testi nella Storia – La letteratura italiana dalle origini al Novecento: 4. Il Novecento*. Edizioni Scolastiche Bruno Mondadori.

MARTINELLI és Tsi 1992

Martinelli, Donatella & Marchi, Renato & Coralli, Andrea & Lavezzi, Gianfranca & Sarzana, Pietro & Martignoni, Clelia (szerk.) (1992). *Testi nella Storia – La letteratura italiana dalle origini al Novecento: 3. L'Ottocento*. Edizioni Scolastiche Bruno Mondadori.

PETE 2018

Pete, László (2018). *Itáliától Olaszországig – A Risorgimento és az olasz egyesítés*. Gondolat Kiadó, Budapest.

PETE 2020

Pete, László (2020). *Polgárháború Dél-Olaszországban – A brigantaggio és a magyar légio*. Akadémiai doktori értekezés tézisei. Debrecen. URL.: http://real-d.mtak.hu/1253/7/dc_1713_19_doktori_mu.pdf (utolsó letöltés: 2023.01.02.).

PUSKÁS 2011

Puskás, István (2011). *Túl a tengeren. A Risorgimento és a Dél-problematika a mai olasz irodalomban*. In.: Molnár, Anna & Andreides, Gábor (szerk.). 150 éves az olasz egység. Brozsek Kiadó, Budapest, 174-185.

SCIROCCO 1990

Scirocco, Alfonso (1990). *L'Italian del Risorgimento – Storia d'Italia dall'unità alla repubblica I*. Società editrice il Mulino, Bologna.

VEDOVI 2015

Vedovi, Lucia (2015). *Le donne „ricordano”: la filosofia di Giambattista Vico nell'opera di Anna Banti*. Italica, 92 (3), 641-659.

VILLARI 2013

Villari, Lucio (2012). *Bella e perduta – L'Italia del Risorgimento*. Editori Laterza. Digitális kiadás éve: 2013.

YT – LZM 2004

Simonetta Agnello Hornby "La zia marchesa" a Mantova nel 2004 - 8/09/2004, Festivalletteratura di Mantova con Fabio Gambaro. URL.: <https://www.youtube.com/watch?v=PZN1wu8NHC0>
(utolsó letöltés: 2022.11.05.) Feltöltő: Feltrinelli Editore.